

IZIDOR CANKAR: OBRAČUN.

Ko se je Ivan Meliva v svoji ne posebno lepi, pa precej udobni spalnici zbudal, so mu, še preden se je popolnoma zavedel, prišle na misel pesnikove besede »na tleh leže slovenstva stebri stari«; slišal je kasneje še mnogokrat tihi zvok teh besed, slišal jih je včasih sredi mnogih, po sebi neznatnih, pa zanj vendar velepomembnih in usodnih slučajev, ki so se imeli zgoditi ta dan, in večkrat se je moral nasmehnuti, ko mu je ob najresnejših mislih na dogodke, ki so bili zanj odločilni, in v pogovorih, v katerih je točno pretehtaval vsako svojo in tujo besedo, nenadoma oživel v glavi nezmisljen in brezzvezen zvočen spomin: »stebri stari«. Čutil se je, odkod mu hodijo na um ravno te besede, in še bolj, da čuti ob njih nekaj zelo neprijetnega, skoro bolečega. Potem, ko se je popolnoma zdramil, mahaje krog sebe z rokami in krepko zehajoč, in ko se je vprašal, kakor vsako jutro po takih večerih: »Kaj je bilo snoči?« ter mu je vse zagomazelo po glavi neljubih, zelo mučnih spominov, je spoznal, da je med njegovim duševnim stanjem in tistimi pesnikovimi besedami vendarle nekaka, čeprav rahla notranja zveza, in se ni več vznemirjal zaradi tega domisleka; zdel se mu je le smešen.

Toda tisto osnovno trpko čustvo notranje nezadovoljnosti mu je ostalo še nadalje, naj je mislil karkoli. Če se je vprašal, kaj je, si ni vedel odgovora. Kljub temu pa je čudoma opazil, da je nalepem, med premišljevanjem o svoji zaroki, o svojih prijateljih, o svoji službi, o vremenu, o svojih denarnih razmerah, sikal: »To je sramotno! Kako je vse to sramotno!« In vendar so bile te zadeve precej v redu, tako da je sramotnost bila drugod. Držala se je snočnjega večera, njegovih pogovorov in precej ostrih preprirov, pri čemer pa tudi ni storil ničesar

takega, da bi si mogel upravičeno in tako trpko očitati. Če je pomislil, kaj ga pravzaprav boli, ni vedel, toda ves tisti nered drobnih, neznatnih spominov ga je vznemirjal, tista razmetanost skoro nezaznavnih dogodljajev, ki so mu z veliko naglico in samovoljno sledeč drug drugemu švigali mimo misli, ne da bi kaj vplivali na njih glavni tok. »Kaj je tedaj z vsem tem?« se je vprašal. »Ustavimo se in preglejmo vse od začetka do konca!« Kakor hitro se je lotil, da »vse pregleda«, so mu misli zopet odšle svoja posebna, nehotena pota, medtem, ko jih je jek nerazumljive, nerazložljive trpkosti tiho spremljal, kakor če poje močna struna in jo mnoge druge skrivnostno trepetajoč neslišno spremljajo.

Prejšnji večer so dolgo v noč pretresali javne zadeve; bilo jih je mnogo ljudi, iste starosti in popolnoma različnega značaja in mišljenja. Meliva si je bil že premnogokrat obljubil, da o teh rečeh ne bo več govoril, ker se je prepričal, da je človek brez mere in da more ostati samo tedaj miren in na jasnem s samim seboj, če govori o stvareh, ki niso važne. In snoči je bil zopet zašel v to. Nenadoma se je videl, kako nekaj dokazuje, naštevajoč razloge na svojih vitkih, snažnih prstih, ki so se pod pritiskom krivili v členkih; te geste ni mogel trpeti in sedaj, ko se je nepričakovano zavedel, da jo je napravil tudi sam, je resnično zardel in zamrmral: »Kreatura! kaka priskutna kreatura sem!« Razen tega je v pogovoru neprestano rabil besedo »etika«, ponavljal jo je toliko časa, da so se je polastili tudi drugi, ravno tako po zunanje samo, kakor se je je polastil on od nekod. »Mišljenje, vse javno mišljenje mora dobiti novo, trdno etiško podlago« se je celo izrazil; osramočen se je spominjal tudi, da je pri tem, hoteč biti glasan in govoriti s poudarkom, nenaravno zvišal glas, ki

mu je še sedaj zvenel v ušesih s svojo žensko rezkostjo. In »moj Bog, kaj je to? Zakaj sem to storil?« si je rekel, ko mu je naenkrat prišla na um beseda »višja resnica«, ki jo je rabil v odločilnem trenutku prepira. Ko se je tega spomnil, ga je tako speklo v srcu, da je nehote spačil obraz in si ga zakril z dlanmi. Pod to besedo si ni sam mislil nič določenega, temuč mu je čisto slučajno, skoro mehanično ostala mrtva v spominu, ko jo je nekdanj slišal, in je šele mnogo kasneje po raznih življenjskih izkušnjah oživila ter dozdevno dobila zanj velik pomen; sam jo je pomotoma smatral za posledico velikega spoznanja in je mislil, da je njegova last, v njegovem srcu porojena, resnični sad njegovega življenja. Ko jo je tedaj samozavestno vržl v pogovor, je pričakoval, da bo z njo zmagal, toda zgodilo se je nasprotno. »O neumnik, o ničemurni človek!« si je rekel in si je trdo stisnil sencà.

Ko se je pa zavedel, da vse, kar je trdil, niti resnično ni bilo, se je stopnjevalo čuvstvo duševnega trpljenja do neznosne telesne bolečine. Kakor bolnik v hudih trenutnih mukah je vržl odejo raz sebe in se zaril v blazine. Zavest, da v njem vse »na tleh leži«, ga je zbolela skoro do solz. Vse tiste drobne, neznatne »laži« — »da, da, to so laži, to so prave laži!« si je klical — ki niso bile toliko izražene v besedah, marveč v prikrajniju stavkov in v načinu, kako jih je izgovoril, so ga sedaj skelele vsaka posebe tako zelo, da se je čutil v telesu kakor sovražnega tujca. »Zakaj se ne konča ta brezumni dirindaj?« Zopet mu je stopila tista grozna predstava pred oči, da si je raztrgal prsi in da si mrtviči srce, predstava, ki se je včasih z gnusom odvrčal od nje, včasih pa v njej resnično užival in se umiril. »Zakaj sem to storil?« si je ponavljal in vendar mu je bilo jasno, zakaj. Kot velika večina sedanjih mladih izobraženih ljudi je imel tudi on glavo polno teorij ali boljše raznih besed, nedoločenega, skrivnostnega pomena, ki so bile vsaka na svoj način več ali manj resnične, toda med seboj v marsičem nasprotno, tako da je v njem vladalo neko kaotično miselno razpoloženje, v katerem sta se mirno družila prezirljiv dvom in velika, predrzna »slutnja«. To mišljenje je bilo njegovim sanjam ugodno, in kadar je bil popolnoma zdrav ter je mislil na »delo«, ob trenutkih, ko je v neki umski opojnosti menil, da so mu določene velike naloge, se mu je zdelo, da so njegovi nazori v popolnem skladu in najlepšem redu. Toda ko je prišel v dotiko z drugimi ljudmi, je sprevidel, da mu nikakor ni mogoče povedati, kaj hoče, da je tisto »nekaj velikega, kar nosi sam z ljubeznijo v srcu«, nerabna reč in

da se mu ni še nikdar posrečilo prepričati druge, da ima prav. Tedaj je oživila v njem nova beseda »višja resnica«. Postavil jo je predse kakor ščit zoper vse tiste jasne, splošne »kramarske programe«, ki jih je tako srčno zaničeval, da niti sposoben ni bil, en sam trenutek preišljevat i o njih in samemu sebi razločno pokazati njih notranjo slabost. Nekaj časa je tedaj živel v samozavestni osamljenosti in brezdellju, oğibajoč se družbe, ki se je pečala z javnimi zadevami, ter se je zatapljal v neko mistično pojmovanje življenja in si zatrjeval, da je njegova »neizgovorjena beseda plodovitejša od vaših govorov«. Ko je pa zopet šel med ljudi, je videl, da »kramarski programi« zmagujejo, da postajajo javna last in da se vsled »nesramnega vpitja« oznanjevalcev vrivajo v mišljenje slehernega človeka. Začetkoma je menil, da mu to nič mar, toda snoči je v divjem navalu samoljubja jel govoriti prav tako glasno, prav tako pretiravati in posploševati, kakor so delali drugi; izdal je celo svoj skrivni zaklad, ljubljeno besedo, in je moral doživeti, da »je padla neopažena pod mizo med pohojene ogorke cigaret«.

Preden je mogel premisliti vse do konca, je rahlo potrkal na vrata njegove spalnice. Poznal je to trkanje svoje gospodinje; bilo je prav tako tiho in skromno kakor ona sama.

»Krojač je prinesel račun, gospod doktor,« je rekla in se ustavila pri vratih.

»Kak račun?«

»Za novi frak; tja na stol sem ga dela snoči.«

»Ah, fraak!« Meliva se je spomnil na jutrišnjo svojo zaroko in se je samoljubno nasmehnil. »Vzemite denar iz predala.«

»Ali naj odgrnem okno?«

»Da, odgrnite okno! Ne, denarja ne boste dajali; zakaj hodi navsezgodaj?«

»Menil je, da Vas pozneje ne najde doma; mislil je, da pojedete v urad.«

»Saj imam dopust.«

»Rekla sem tako; pravi, da ni vedel.«

»Naj ga vrag vzame. Odgrnite okno in mu dajte denar!«

Ko je gospodinja odšla, je skočil iz postelje. Zunaj je bil krasen dan, jutranja svetloba je napolnila sobo in vse v njej je dobilo drugo obličje. Meliva se je z užitkom ves umil, njegovo slabotno telo je oživilo, tudi v glavi se mu je zjasnilo. »Ah, kaj vse to, kaj mi mar!« je vzkliknil in si pljusnil polno perišče vode na prsi, ko so mu misli zopet hotele na prejšnje preišljevanje. Ko se je napravil, je odprl okno, v sobo je sunkoma prihajal hlad lepega junijskega jutra. Spodaj na Mestnem trgu, na katerega so gledala njegova okna, je bilo

vse živo. Branjevke, trgovci, služinčad, uradniki in dijaki so hiteli po svojih opravkih, vmes se je s silnim truščem in neugnanim zvonjenjem zibala cestna železnica. Meliva je zelo ljubil zaposleno vrvenje ljudi, njih gibanje, korakanje, poganjanje in ustavljanje; opazoval je posamezne pešce in vso množico ter je delal »psihološke dovtype«, kakor je imenoval svoje igrače. Sodil je značaje, poklice, strasti in vrline ljudi po njih koraku in kretnjah; iskal je v množici novih, neodkritih zakonov življenja; izbral si je koga in ga skušal s pogledom prisiliti, da obstane in se ozre k njemu.

Ura na rotovžu je odbila pol devetih; ob tem času ga je čakal zajtrk v sosednji sobi. Hotel je ravno stopiti od okna, ko mu je pogled naenkrat obstal med množico; pogledal je pozorneje, se sklonil globoko na ulico in si rekel: »Zmotiti sem se moral; kam naj bi šla sedaj, deklica preljuba? Ali pa —«

Kmalu nato je zaslišal iz sprednje sobe dva krepka udarca na vrata. Planil je iz spalnice, toda še preden se je mogel odzvati, je zgodnja in nenavadna obiskovalka že vstopila.

»Dobro jutro! Hotela sem na vsak način, Ivan, danes govoriti z Vami, zato sem mislila... saj še zajtrkovali niste. Hotela sem le... ali Vas res ne motim?«

Meliva se je začudil nele njenemu obisku, temuč še bolj temu, da ga je očitvidno hote in s poudarkom nazvala s krstnim imenom, česar ni doslej še nikdar storila, toda nasmehnil se je uslužno, kakor bi ničesar ne opazil, in je ceremoniozno stopil k njej ter jo prijel za obedve roki.

»Komu naj se zahvalim za čast Vašega obiska?« je vprašal s posmehljivo slovesnostjo. »Ko to zvem, zajtrkujeva lahko skupaj.« Poljubil ji je eno roko, toda ko je hotel še drugo, mu jo je izvila. Bila je vsa preplašena.

»Zakaj delate vedno neumnosti? Jaz nečem tega... sedaj ni čas za to. Resno hočem govoriti z Vami, kakor sva govorila prej, kakor prijatelja in brata.«

»Moj Bog, ali se je kaj zgodilo?« je vprašal Meliva, ko je opazil, da je nenavadno bleda in da ji silijo solze v oči.

»Kaj bi se zgodilo? Jutri se bo, sami veste.«

»Sedite, prosim, in povejte, kaj je!« je rekel Meliva precej trdo ter je odrinil pripravljeni zajtrk na drugo stran mize.

»Ko ste šli snoči od nas, ste mi dali roko in ste rekli: lahko noč... tako kakor se zmerom reče.« Meliva se je lahko nasmehnil. »In jaz sem ves čas mislila, da se bo prav ta večer vse odločilo, da bom zvedela, pri čem da sem. Vi mislite,

da je pri nas... pravzaprav pri njih vse tako... enostavno. Jaz sem si potem vso noč ponavljala: »sovražim ga, sovražim ga, ker ste cinik, grd cinik. Prav tako ste mi stisnili roko kakor... vsem drugim in ste rekli samo: lahko noč. Vam je bilo lahko reči: lahko noč... in sedaj boste tukaj zajtrkovali maslo in med, kakor bi Vam bilo vse nič, sploh nič...«

»Čakajte, Marta; govoriva pametno! Zakaj naj bi ne zajtrkoval... recimo masla in medu?«

»Saj je meni vseeno, če zajtrkujete pečenege slona... toda...«

»Ne, dovolite, tega ne bom, nikakor ne!« jo je prekinil Meliva z glasnim smehom.

»Zaradi mene, pravim, ga lahko.« Segla je naglo v svojo torbico. »Svoje nageljne pa prihodnjič obdržite zase, in če se me drznete še enkrat pobožati po licu, Vam dam zaušnico, to Vam pri-segam.«

Meliva se je zresnil in zardel ter je nezavestno pobral beli nagelj, ki mu ga je vrgla pred noge, in ga počasi položil na mizo.

»Gospodična, govoriva samo en trenutek resno; Vaš način mi je zelo neljub.«

»Jaz sem resna, popolnoma. Ali ste tudi Vi bili, ko ste mi snoči dali nagelj iz gumbnice in mi hinavsko rekli: Potolažite se, Marta, kanarčkov je veliko? In vse to pred Beato, ki bo jutri... Vaša nevesta, pravite.«

»Seveda, saj so vsi rekli, da ste čemerni zaradi kanarčka, ki Vam je ušel. Le dobro sem mislil. Vsi so rekli.«

»Kako, da morete biti tako krivičen, tako umazanega srca? Kanarček ni ušel, izpustila sem ga, nalašč, in ko sem ponoči bila na oknu in sem proklela zvezde na nebu, je zopet priletel na moje drevo in se je nemirno preletaval. Videla sem ga dobro in sem slišala vsak njegov glas. Ko sem ga slišala, sem gledala v nebo in sem si rekla čisto naglas: Sovražim ga... Potem sem sklenila, da moram danes govoriti z Vami.«

»No dobro; in kaj zdaj?« je vprašal Meliva v zadregi.

»Zakaj me nečete razumeti? Izpregovorite eno samo besedo, da bo konec.«

Zastrmela je nanj steklenih, velikih oči, kakor znajo strmeti otroci. Meliva je obšla skoro groza pred njo.

»Ne bodite, Marta... jaz ne vem, kaj naj rečem in kakšnega konca hočete.«

Njene oči so še bolj posteklenele, potem si je zakrila obraz in se naslonila v kot zofe. Vitko njeno telo je jelo nalahno drhteti od notranjega joka.

Meliva je hodil precej časa v družino svetnika Kluna in vendar je Marto komaj bil opazil. Prve čase se je izključno pečal z Marijo (ki so jo doma klicali za Beato, on sam pa jo je pozneje, ko je prišlo do ljubezenskih razpravljanj med njima, nazval Beatriko) in nje prikazen se mu je zdela, dasi nikakor ni bil novinec v ljubezenskih zadevah, tako nova in silna, da o drugih stvareh tiste čase sploh ni mogel misliti. Njegova navada je bila, da si je o ljudeh, s katerimi se je seznanjal, takoj pri prvem srečanju napravil sodbo, največkrat pravilno, včasih pa tudi zelo napačno, in prav tako naglo je ocenil tudi Marto. Ko je odhajal od prvega obiska pri Klunovih, poln novih vtiskov in venomer si ponavljajoč: »Kdo si, Beata, kdo si, kdo si vendar?« mu je bila Martina podoba tako jasna in nezanimiva, kakor bi že bil dolgo let z njo občeval. Bila je daljna sorodnica Klunove gospe, osirotela, z manj kot povprečno izobrazbo meščanskih hčera — in čudno! — dejstvo, da je sirota, da živi od dobrote svoje energične »tete« in raztresenega »strica«, da molči in dolgo, zamišljeno zre ljudem v oči, s pogledom, ki je bil skoro plašen in poln čudnega dvoma, to dejstvo samo je bilo vzrok, da si je Meliva po prvem srečanju dejal o njej: »Sirota Jerica, še vsa mlada in tako ljubezni žejna! Vse bo minilo, dekljica preljuba; umrla boš, srečna mati mnogih otrok!« V resnici ni Marta umrla kot srečna mati mnogih otrok, temuč zelo drugače; pa tudi sicer je bila Melivova sodba napačna.

Spoznal je to mnogo kasneje.

Nekega večera — bilo je približno ravno leto dni od tega časa, tudi junija, ko so večeri najlepši — je bil Meliva pri Klunovih na obisku v njihovi vili, skromni hiši, z majhnim, pa pisanim vrtom obdani, tam pod tivolskim gričevjem. Prišel je bil precej zgodaj popoldne, in dasi se je že mračilo, se nikakor ni mogel odločiti, da odide. Sedel je z Beato in Marto na verandi, v pogovoru, katerega vsebine bi nikakor ne mogel ponoviti, dasi ga je stal silnega dušnega napora; po takih pogovorih, ki so prihajali popolnoma nepripravljeni, nehoteni, in od katerih mu je ostajal samo spomin velike, neizrečne lepote, polne notranje muke in slastne nezadovoljnosti, ki jo povzroča neizgovorljiva beseda, se je vračal domov močno truden, skoro

omamljen. Tedaj je že bila ljubezen med njim in Beato, še nepriznana, še vsa polna trnja in sladkosti. Besede so imele tedaj med njima svoje posebne pomene, in kadar sta se razhajala, je bilo obema, kakor da sta zamudila končati važen pogovor, od katerega je mnogo, mnogo odvisno. Beatine oči so bile tiste čase mnogo večje in svetlejše kot prej ali pozneje, njeno telo se je vzravnalo in pomladilo, lice, ki je bilo polno, pa ohlapno, se je čudno napelo. Meliva se je čutil zdravejšega, le glava ga je česče bolela kot sicer, in neznansko podjetnega; misli so se mu porajale v toliki obilici, da jih ni mogel sproti urediti; ves njegov dušni in telesni organizem je bil v močni, z vsako uro silneje naraščajoči plimi.

Prav posebno je to čutil tisti večer. V glavi mu je nastajala tolika množica podob, da jih ni mogel z besedo obvladovati, iz vsakega zvoka so nastajale in iz tišine so se porajale. Vse, kar je videl, je imelo zanj mnogo daljnih, skrivnostnih pomenov, ki so se čudežno združevali v tako močno čuvstvo, da je nenadoma zardeval in mu je semintja brez vsakega zunanje povoda začelo srce močneje bítí. Bilo mu je, kakor da je v središču vsega, kar je, da vidi stvarstvu v dno srca, čuti vsak njegov utripljaj in vidi vse neštete kaplje žive krvi, ki se shajajo v njem in razhajajo. Nobene skrivnosti ni bilo zanj, vse mu je bilo prozorno kot steklo. In videl je tudi, da Beata ravno tako čuti kot on. Njegova beseda je našla točen odziv pri njej in je priklicala sorodnico, sestro; razumljivo je bilo, kar se ni dalo povedati. Videl je, da je Beata včasih sunkoma zakrila lica z dlanmi, preden je stavek izgovoril do polovice; potem je tudi njega zazeblo v hrbtu in ni končal; bilo je povedano.

Marta je sedela ves čas njunega pogovora mrtva in tiha, trdo prekrizanih rok na prsih, nizko čelo nabrano v mnoge, še neizrazite gube in tenke ustnice stisnjene v zaničljiv nasmeh, strmeč polzaprtih oči v tivolske gozdove, in kadar je za hip pogledala gosta ali sestrično Beato, je bil ta pogled posmehljiv in sovražen. »Kaj se godi v duši tega otroka?« se je vprašal Meliva, toda takoj nato se je tudi njena podoba strnila z mnogimi drugimi, ki jih je imel tisti hip v srcu, v eno samo veliko sladkost.

»Zvezde so že,« je rekel slednjič, »oditi moram.«

Zadel ga je Martin zaničljivi pogled.

»Ah, zdaj še ne pojdete; večer je prelep,« je rekla. Meliva ni vedel, ali je posmeh, ali vabilo, naj še ostane.

»Oče mora priti vsak trenutek; ostanite še,« je dejala Beata.

»Saj res; zelo bo vesel, če Vas vidi pri nas,« je pritrdila Marta in še trpkeje stisnila ustnice.

»Kaj se godi v duši tega otroka?« se je vprašal Meliva.

»Zakaj dobivajo vse stvari ob mraku drugo podobo?« je rekla Beata. »Poglejte tisto drevo...«

»Katero drevo neki?« jo je prekinila Marta.

»Tisto pritlikavo hruško, prav na razpotju steza... sedaj je šinila kresnica mimo nje, in vidite, še ena jo obletava pri tleh... Če pogledam njene povešene in krive veje, si ne morem misliti, da je mrtvo bitje, in me spominja... saj je to neumnost, ampak kakor mati je.«

»Katera hruška?« je ponovila Marta trmo-glavo.

»Ne bodi, Marta! Rekla sem ti, na razpotju steza.«

»Zakaj te spominja na mater?«

»Ne na mojo mater, na vsako mater.«

Marta je vstala in nepremično gledala v smeri proti drevesu.

»To so domišljije, prazne besede dveh... dveh ljudi, ki ne vesta, kaj govorita. Jaz ne vidim nobene matere.« Ni mogla zakriti, da ji glas trepetala.

»Prav kakor mati je,« je dejal Meliva. On je dobro razumel, kaj hoče Beata. Trde, nasilne krivulje drevesnih vej so izzvale v njem tolik občutek trpljenja in ljubezni, da je vzdiknil: »Mati, mati! In kresnice so obletavale drevo!« Lotila se ga je opojnost, ko je gledal na vrt in proti hribu, na nizko bilje, v večernem vetru tiho vznemirjeno, na pritlikavo drevje, tal se oklepajoče, in visoko drevje, v mrak in k zvezdam težeče, lahno upognjenih vrhov in ravno navpik dvignjenih, in nad vsem tem zeleno nebo s prvimi zvezdami.

»Vse je živo,« je rekel.

»Beata, zakaj praviš, da je materi podobno? Kakšna je mati?« je vprašala Marta. Oči so se ji razširile, krog usten ni bilo več posmeha, temuč kakor strah in skrajna pazljivost.

Tisti hip sta stopila Klun in njegova žena, ki je bila šla možu naproti, v vrt. Klun je že od vrat veselo vihtel v desnici obilen zavoj in klical:

»Haló, otročiči, nekaj novega, dekleta! No, Marta, ali bi, kaj meniš?« se je smejal bingljaje z zavojem nad glavo. »Beata — ohó, Beata ima družbo! Malo preveč poseda ta Meliva pri nas,

mama, ali ne? Breskve sem prinesel, dečko moj, prve breskve,« mu je zašepetal in ga prijel za uho.

»Kaj imaš?« je vprašala Beata in stopila k očetu, da ga poljubi. Obenem je segla z roko po zavoju, toda Klun ga je hitro skrtil za hrbet.

»No, no, le počasi! Dekleta, prinesite krožnike in...«

»Kaj bomo zdaj jedli?« je vprašala gospa.

»Kdaj pa?« jo je zavrnil Klun. »Ti, Meliva, odloži klobuk še za en trenutek — sicer je pa najbolj prav, če ostaneš pri nas pri večerji.«

»Ne vem,« je rekel Meliva neodločno in je pogledal gospo, ki mu ni bila zelo naklonjena. »Nekaj dela imam doma.«

»Saj te počaka. Sicer pa: kdor ne konča vsega v uradu, je slab delavec. No, tako!« je rekel in stresel breskve na krožnik. »In kje je zdaj Marta? Marta!«

»Tukaj sem!« se je oglasila iz sosednje sobe.

»Sem pridi!«

»Hvala, ne bom. Ne morem.«

»Sem pridi in ne bodi otročja!« je trdo ukazala gospa. »Kakšno obnašanje je to?«

»Saj ne morem.«

Beata je odšla v sobo k njej, pa se je kmalu vrnila:

»Na zofi leži in še odgovoriti neče. Pustimo jo; mislim, da je res bolna.«

»Nič bolna, muhasta je in slabo vzgojena. To je vse,« je rekla gospa.

Svetnik je izbral najlepšo breskev, mehko, sočno in rdečo ter jo dal Melivu:

»Nesite ji v sobo, gospod Meliva, Vi ste mojster v besedah.«

Meliva je vzel breskev in stopil v sobo. Bilo je že popolnoma mračno, le ob steni, kjer je vedel, da stoji zofa, je videl sivo liso; bila je bela obleka Marte. Stopil je tja in se sklonil:

»Gospodična Marta!«

V sobi je bilo vse tiho, niti njenega dihanja ni slišal.

»Zakaj ne pridete ven? Žalost jim delate in jezo!«

»Komu?«

»Vsem njim. Vsem nam,« se je popravil.

»Komu je mar zame?«

»Glejte, stric Vam je poslal najlepšo breskev; rad Vas ima.«

Sedel je k njej na zofa, ji stisnil breskev v pest in obdržal njeno roko v svoji. Bila je vsa vroča.

»Zakaj dela vedno neumnosti z menoj? Kaj je meni za njegove breskve, saj nisem otrok. Uidem jim, če mi ne bodo dali miru.«

»To so neumnosti, Marta,« je rekel Meliva in jo pobožal po laseh. Videl je, da ima opraviti z otrokom; zvijala je glavo pod njegovo dlanjo kakor mačka. »Pridite ven, Marta.«

»Čakajte, gospod... Kako ste mislili tisto reč o materi. Natančno mi povejte. Zares, prosim Vas.«

»Ne vem, to pride v hipu... in potem ni več. Pojdiva ven, Marta!«

»Ali niste mislili tako, kakor ste rekli?«

»Pač. Mislim, da sem.«

»No, ali bo kaj?« je zaklical svetnik Klun z verande.

»Prosim, prosim Vas, hitro povejte!« je rekla Marta in ga prijala z levico; čutil je, da ji prsti drgetajo.

»Pustiva vendar to; saj ne vem, če še mislim tako, kot sem tedaj rekel. Sedaj si ne morem več tega predstavljati.«

»Ah, Vi, Vi! Vi, tepec!«

Naglo je dvignila levico in ga udarila s pestjo dvakrat po čelu. Meliva jo je prijel za roko in nekaj hipov presenečen obsedel. Potem se je vzdignil in odšel proti vratom.

»Vi, lažnik!« je tiho kliknilo še za njim od stene. Čutil je, kako mu je udarila breskev v hrbet, in slišal, da se je potem zakotalila po tleh.

»Nespravljiva je,« je rekel s prisiljenim nasmehom, ko je stopil na verando, in se je kmalu potem poslovil.

Ta večer se je zgodilo vprvič, da so se Melivove misli mudile pri Marti. »Ali je bolna? Ali je hudobna? Ali je nesrečna?« Toda takrat še njegovo razmerje do Beate ni bilo pojasnjeno, še vedno mu je bila tuja in nadvse mikavna in tako je dogodek z Marto kmalu skoro popolnoma pozabil. Nekaj časa se mu je umikala, potem se je še preveč silila v njuno družbo in Meliva je govoril z njo napol šaljivo, napol radovedno, kakor je menil, da se občuje z otroki. Tiste čase je pripeljal v družino svojega prijatelja Bresta, kateri mu je kmalu potem izjavil:

»Marta je lepo dekle; vzel jo bom.«

»Počasi, bratec moj,« mu je rekel Meliva; »naj odraste letom in trmi, ti se pa tačas drži svojega konja, tekmuje v plavanju in uganjaj ostale športe.« Bilo mu je, čeprav ni vedel, zakaj, neprijetno, da je Brest tako nagel. »Sicer me pa nič ne briga!« je pristavil.

Ob času sodnih počitnic je povabil Klun Meliva in Bresta na svojo pristavo na Dolenjskem, kjer se je mudil z družino, na obisk, »da mi de-

kleta ne umrjejo dolgega časa.« Zmenili so se za dan, toda nesreča je hotela, da Meliva ravno takrat ni mogel dobiti dopusta. Klun je v uradu, prosil in grozil, pa ni dosegel ničesar. »Hodi sam v božjem imenu,« je rekel Brestu in Brest se je naslednje jutro odpeljal. Meliva se je bil sicer že razgovoril z Beato o svoji ljubezni, njegovo razmerje do nje se je zjasnilo in umirilo, toda ker je že štirinajst dni ni videl, se je oglasilo hrepenenje v njem s toliko močjo kakor najprve čase ljubezni. »Samo videti bi jo hotel, samo dober dan ji želeti in oditi zopet; niti roke ji ne bom dal, samo modrikasti lesk njenih las hočem videti!«

Zjutraj je bil šef boljše volje in tako je Meliva odpotoval s popoldanskim vlakom. V vasi ob postaji je nekako dobil voz in se odpeljal proti Klunovi pristavi.

Tam so bili kosili na prostem, v travi sedé in ležé, in so bili vsi slabe volje. Svetnik ni mogel prav jesti v tem položaju, je vedno podstavljaj kaj pod krožnik in je po kosilu vzdihnil: »Vrag vzemi Vaše piknike. Lačen sem.« Gospé je bila jed premalo snažna in posoda in orodje tudi ter je rekla: »Čemu nam je bilo treba hoditi semkaj? Ti si vsega kriva, Beata, in tvoje neumne želje.« Beata ni mogla prav verjeti, da Meliva res ni dobil dopusta, medtem ko je Marta menila: »Ah kaj! Saj je vseeno, kje smo in kako nam je.«

Tedaj se je zgodilo nekaj nenavadnega.

Po precej hudi strmini klanca, s katerim se je končavala pot k pristavi, se je začulo naglo peketanje konj, potem se je prikazal voz in Meliva, spredaj stojé v njem, v levici vajete, v desnici droben revolver in neprestano streljaje nad konji. Bila je to zopet ena njegovih otročjih muh, ki se jih je tako zelo sramoval in ki se jim vendar ni znal ubraniti v trenutkih velikega veselja ali velike žalosti. Prestrašena konja sta dirjala na vso moč, toda voznik ni odnehal, dokler ni voz obstal na kolovozni poti dvajset korakov od Klunovih.

Svetnikova družba, ki je bila ravno pri črni kavi, se je začudeno ozrla, ko se je prikazal voz na klancu.

»Kaj je spet to?« je rekla gospa in je stisnila obrvi.

»On je,« je odgovorila Beata vsa zardela.

»Vražji dečko!« je odkimal Klun.

Vse te besede so bile izgovorjene v hipu. In prav v tistem hipu so se vsi ozrli na Marto. Skočila je bila, bleda in vzravnaná kot kip, široko odprtih oči, in je strmela v novega gosta. Najprej se ji je iztrgalo iz prsi tiho, mučno, dušeče jecanje, potem si je zakrila obraz in zajokala z glasnim, rezkim jokom. Bila jo je groza pogledati, zlasti

ker se je vse zgodilo tako naglo in na nerazumljiv način. Brest je mislil na kak srčen krč — on ni imel o teh stvareh nobenega pojma — in ji je hitro natočil kozarec vode. Odrinila ga je z naglim sunkom roke in se vrgla svetniku krog vratu. Beata je skočila k njej in jo hotela poljubiti, toda Marta ji je skrila obraz:

»Pojdi, ti, pojdi!«

»No, otrok, no, tiho, tiho! Kaj je to? Le mir, dete, Marta, le mir. Kaj bo to?« jo je božal Klun po laseh; tudi njemu so silile solze v oči.

Gospa je stala visoko dvignjenih obrvi in je skoro sovražno motrila Meliva, ki je bil pristopil začuden in v zadregi. »Vsega ste Vi krivi in to neumno orožje,« je rekla.

Minilo je pet minut, preden se je Marta utolažila. Potem so jo odpeljali v sobo in je morala v posteljo.

Ko sta Meliva in Brest zvečer odhajala, je Meliva tiho vprašal Beato ob slovesu:

»Kaj je z Marto? Kaj ji je bilo?«

»Ali ne veš?« je odgovorila Beata žalostno.

»Kaj bi ji bilo?«

»Mislim, da te ljubi.«

»Koga?«

»Tebe, dragi. Lahko noč tedaj!« je rekla in mu je toplo, toplo stisnila roko.

»Kaj je bilo Marti danes?« je vprašal potem še Bresta na vozu. »Ali jo je kdo užalil? Občutljiva je.«

»Ne, prej ni bilo nič. To so živčni napadi, mislim. Gospa svétnica mi je rekla, da je njena mati umrla v blaznici.«

Dober teden pred tistim dnevom, ko ga je prišla Marta navsezgodaj v stanovanje obiskat, se je Melivu zgodilo nekaj, kar mu je bilo sedaj zelo neljubo. Njegova ljubezen do Beate se je bila popolnoma ustalila, postala je tako tiha in »navadna«, da se je včasih vpraševal, če jo sploh ljubi. »Kaj pa je pravzaprav ljubezen?« se je vpraševal kakor dijak. Zdelo se mu je, da je nekaj nepristnega, institutskega v Beatini dobroti in popustljivosti ter da so nje načrti le preveč idealno krepstni. »Ali pa sem sam tako pokvarjen človek?« Obveznosti, ki jih je imel do Klunove rod-

bine, so ga začele naenkrat skrbeti, dasi ni prej nikoli mislil nanje.

V tistih dneh pred obvezno zaroko je stopila Marta enkrat za njim, ko je odhajal zvečer iz Klunove hiše. V veži je bilo temotno in skoro zdrznil se je, ko je zaslišal za seboj nje lahni korak.

»Prosim Vas,« mu je zašepetala, »povejte gospodu Brestu, ki je Vaš prijatelj, naj neha s svojimi... neumnostmi. Vi mu to lahko poveste razločno, mene ne razume.«

»S kakimi neumnostmi?« Čudil se je, da so se ji oči v mraku tako zelenkasto svetlikale.

»Zaljubljenih bedarij naj mi ne govori... Tega nečem.«

Meliva je prijetno zaključevalo v srcu.

»Lahko mu povem,« je dejal zamolklo.

»In še nekaj! Ali zelo ljubite Beato?«

Stopila je prav blizu k njemu. Naravnost v oči mu je strmel njen zeleni pogled in Melivu je začelo srce močneje biti.

»Mislim... Ne, ne vem. Zakaj?«

»Tako. Lahko noč!« in mu je podala roko.

Meliva jo je z drugo roko prijel pod brado in jo lahko poljubil na usta.

»Uboğa, uboga!« je rekel nevedé, kaj govori.

Marta je odločno odkimala z glavo in odhitela v sobo.

»Kako bo zdaj to?« si je rekel, ko je odhajal domov. Bilo mu je neznansko prijetno. »Eh, prokleta,« je pristavil, kakor vedno, kadar ni vedel, kaj naj misli, »mora že tako biti!«

* * *

Meliva je bil človek močnih, hipnih impresij, ki so potem prav tako hitro obledele, kot so nastale. Sedaj, ko je Marta terjala od njeга jasne besede, si nikakor ni mogel misliti, kaj bi to bilo. »O čem se bova neki prerekala?« se je vprašal, ko ji je rekel:

»Marta, otrok moj, govoriva tedaj!«

»Vi morate govoriti,« mu je odgovorila, še vedno stisnjena v kot zofe, in ni odmaknila rok z obraza. »Tako ne more več biti.«

V tem trenutku je nekdo močno potrkal na vrata. Marta je planila pokonci in zašepetala:

»Skrijte me! Ivan, skrij me!«

(Dalje.)

IZIDOR CANKAR: OBRAČUN.

III.

Ma te Martine besede je Meliva planil pokonci in stopil korak k vratom. Zavedel se je, da pride njegova obiskovalka v veliko zadrego, naj stopi katerikoli njegovih znancev v sobo. Hotel je novi obisk zadržati pri vratih in ga hitro odpraviti, toda bilo je že prepozno. Brez odziva je stopil v sobo Brest. Ko je videl Marto v kotu zofo in nje prestrašeni pogled, s katerim je strmela vanj, je ostal na pragu in vprašal globoko zardel:

»Oprostite, gospodična, ali . . . ali morda motim?«

Marta ni mogla izpregovoriti besede in tudi ne obrniti svojih široko odprtih oči od njega. Bila je kakor brez zavesti. Meliva se je hitro znašel in povabil prijatelja z roko v sobo.

»Le naprej! Nikakor ne motiš. Gospodična Marta mi je le prinesla važno novico od Klunovih.«

»Važno novico?« je vprašal Brest in pogledal Marto.

»Ah, le zame važno,« je odgovoril Meliva hitro; »tiče se jutrišnjega dne.«

»Da, govoriti sem morala z gospodom zaradi njegove zaroke,« je rekla hlastno Marta in izziva-joče pogledala Bresta. Ko jo je tudi on ostro pogledal, je pristavila: »To je res.«

»Nimam vzroka, da bi dvomil, gospodična.«

»In ne smete,« je dejala Marta razdraženo. Vzela je svojo torbico z mize, pozdravila z naglim poklonom in odšla proti vratom. Meliva je skočil za njo, da jo spremi, in ko sta bila na hodniku sama, mu je stisnila roko ter rekla:

»Zmeniti se morava vendarle. Bodite ob štirih doma!«

Meliva je šel nazaj v sobo. Brest je hodil z dolgimi koraki gorindol in se ni ozrl na pri-

jatelja. Čez nekaj časa je obstal z rokama v žepu in vprašal:

»Odkdaj te obiskuje Marta na domu?«

»Me ne obiskuje; danes je bila prvič tukaj.«

»In kaj je hotela?«

»Saj sem ti povedal prej. Sicer ti pa nič mar ni.«

»Mar mi je. — Torej pojdiva k razpravi!«

»Ah, še to! Bil sem popolnoma pozabil. Ali je že čas?«

»Čas je.«

Nato sta se napravila in odšla proti dežel-nemu sodišču. Na vsej poti nista izpregovorila besedice.

Bilo je točno poldne, ko sta se vrnila na Melivovo stanovanje. Meliva je bil truden in razdražen, tako zelo, kakor le po hudem prepiru ali po močnem, pretresljivem strahu. Razprava se je vršila zaradi nekega nočnega pretepa in zmerjanja, ki v Ljubljani ni zelo nenavadno, in je bila brez vsakega pomena. Šlo je le zato, da se določi, kdo je napadal, kdo se je branil, kdo je prvi udaril in kdo je izzval. Brest in Meliva sta nehote videla in slišala ta prizor, ko sta se vračala proti polnoči iz kavarne, in sta bila klicana za pričo.

Ko je Meliva vstopil v svojo sobo, je vrgel klobuk in palico na posteljo ter je legel, še v salonski suknji, na zofo. Od dogodka pred sodiščem je bil skoro omamljen, kakor od hudega udarca na glavo. In vendar je bila razprava popolnoma navadna, vsak dan se jih vrši mnogo takih. Priče so prisegale sem, prisegale tja, obe stranki sta skušali stvar po svoje razložiti, sodnik pa se je nervozno presedal na stolu v svojem posvaljkanem talarju, ker je že pričetkom razprave vedel, kako bo sodil. Kljub temu je moral letati vedno vun po nove priče, jih zaprisegati,

izpraševati, vdajati se sitnostim zagovornika, ki je hotel vse speljati na politično polje — skratka, razprava je bila popolnoma šablonska, nezanimiva. Meliva je sodil drugače. Zdelo se mu je, da je spoznal nekaj novega in zelo važnega, kar je že dolgo slutil in kar je odločilno za njegovo mišljenje. Prvi trenutek, ko je sodnik zahteval od njega, naj priseže, da bo govoril samo resnico, se je hotel ustaviti; zdelo se mu je strašno. Nato je prišlo samo ob sebi, da je ponavljal za sodnikom tiste grozne, tako pretresljive besede sodne prisege, ki je v svojem golem, uradnem stilu le še strašnejša. »Vendar bi ne smel priseči,« si je rekel sedaj. Pri tem se je spomnil, da ima na sebi novo salonsko suknjo in da jo leže mečka. »Sleči bi jo moral,« si je rekel, »pa je ne bom.«

»Na pisalniku je pismo zate,« mu je rekel Brest, ki je hodil molče po sobi, kakor bi še nečesa čakal, preden odide.

»Ali misliš, da je bila razsodba pravična?« ga je vprašal Meliva.

»Zakaj bi ne bila? Sicer pa sodnik ni mogel zgrešiti: če obsodi obadva ali obadva oprostiti, ne bo storil nobenemu krivice. — Po vijolicah diši,« je pristavil ob pisalniku stoje.

»Kdo?«

»Pismo. Ali si mislil, da sodnik?« se je zasmejal Brest.

»Poznam. Na levo ležeče črke, naslov je: ‚velečislani gospod‘, ali ne?«

»Je.«

»Od Beate je. Daj ga sem!«

Meliva je v tem dušnem razpoloženju zelo neprijetno dirnilo, da ga je doma čakalo njeno pismo. »Kaj mi hoče?« se je vprašal nevoljno. Ta hip se mu je zazdelo, da mu je Beata popolnoma tuja, daljna, neznana oseba, na katero ga ne veže nobena notranja skupnost. Kakor večkrat, kadar so se godili v njegovi notranjosti veliki prevrati, ko je bil močno zaposlen s samim seboj, se je tudi sedaj začudil, kako more biti še kdo, ki posega v njegovo življenje, ki zalteva zase pozornosti in pravic. »Kaj mi hoče?« Naravnost brezumno se mu je zazdelo, da se bo jutri zaročil z Beato; pred njegovimi očmi je bila naenkrat kakor vsiljenka, čudna, nepričakovana prikazen, za katero ni nikjer prostora v njegovem domu in njegovem srcu. In če je pomislil, da bo navezan na »to žensko« celo življenje, si ni mogel predstaviti, zakaj in kako bi se to moglo zgoditi. »Dobro, kaj naj govorim z njo?« Ni se mogel zamisliti v položaj, da bo hodila po njegovem stanovanju, stopala skozi vrata vun in noter, se nagibala nad njegovo knjigo preko njegove rame, ga vpraševala,

kaj dela, misli, zlasti kaj misli, kaj želi. Ni si mogel razložiti te možnosti, da pride tuj človek, tuj, popolnoma tuj kljub ljubezni, ki je med njima, se razkorači v njegovi duši in hoče govoriti na glas. Da tukaj ne moreta skupaj bivati, mu je že bilo popolnoma jasno. Ne samo Beata, katerakoli ženska, najlepša in najduhovitejša, tudi mati in sestra, bi se mu zdela vsiljenka. Zdrznil se je tedaj skoro, ko mu je Brest izročil pismo in ko je zaduhal vonj vijolic. In v istem trenutku, ko je začutil tak močan odpor proti Beati, se je zgodilo tudi, da je nenadoma izgubil samozavest in da ga je obšlo čustvo, kakor bi ne bil več on sam, temuč da stoji pred njim neznan človek z njegovim obrazom, neskončno hladen, nezanimiv in brezpomemben. — »Kaj je vse to?« se je vprašal Meliva in je zatisnil oči. »Ali se godi vsem ljudem kakor meni?«

»Kaj hoče Beata? Ali ne more počakati, da se vidita?«

»Še nisem odprl. Ali ne pojdeš kosit?«

»Tak odpri vendar, nehvaležnik!«

Meliva je odprl in je bral naslednje pismo:

»Predragi moj! Morda je to zadnje ljubavno pismo, ki ti ga pišem. Pomisli, zadnje! Nekoč si mi rekel, da devlješ moja pisma pod vzgljavje, preden ležeš spat, da čutiš celo noč njih vonj in da se ti prijetno sanja. Kmalu bo to vse drugače, in če bo usoda hotela, da se bova sploh kdaj za kratek čas ločila, ti bom pisala o našem domu, morda o boleznih, o kuhinji in o potrebah hiše. Kako bo to življenje vse drugačno, vse bolj resno, gotovo tudi bolj težko. Ali pa more biti bolj srečno?«

Ta misel ni je prišla davi, še preden sem vstala, in me ni zapustila doslej niti za hip. Ali more biti prihodnje življenje lepše in srečnejše? Spričo te velikanske, nezaslužene sreče, ki sem jo doživela ob tebi, se mi zdi to nemoogoče. Kaj naj mi rečeš, da bi me še bolj opojil, ko si mi že enkrat rekel, da me ljubiš? Ali je še ena sama lastnost tvoja, ki je že nisem v molitvi blagoslovila? Ali mi bo bolje, ko te bom smela videti vsak hip, kot mi je sedaj, ko moram vsak hip misliti nate?

Nič ne vem, kaj bo, vem le to, da sem danes še vsa srečna in da sem bolj tvoja, ker si ti manj moj kot boš jutri. Ne pozabiva tega dne, preljubljeni, ki stoji na koncu mnogih mesecev neskaljene sreče. Pridi, čisto gotovo pridi ob dveh popoldne k najini klopi v gozdu nad vodovodom, in ko prideš, mi reci, da me ljubiš. Tako naj bo, še enkrat, morda zadnjikrat, kakor tiste prve dni, ko sva gledala v tla pred ljudmi,

ki so naju srečavali, in sva se plašila ptic, ki so se preletavale. Nič ne vem, kaj mi je, da te moram videti tam na samem, ne doma, vendar pridi, prav gotovo!»

Neprijetni občutek se je v Melivu še poglobil. Tako nekako mu je bilo, kakor če ga kdo obišče, ko je pri zelo važnem delu, in mu pripoveduje mnogo stvari, ki njega ne brigajo, medtem ko so njegove misli ves čas pri nujnem delu. Nehote si je obrisal ob hlače prste, katerih se je prijelo nekaj vonja močno dišečega pisma.

»Ko bi jaz bil sodnik,« je rekel Brestu, »bi si ne upal tako razsoditi. Stvar vendar ni tako jasna.«

»Ah, kaj ni jasna! Kdorkoli je v takem slučaju obsojen, je po pravici obsojen, in če sta obadva, se nobenemu ne zgodi krivica. Kaj jim je treba pijanim hoditi ponoči okrog in razgrajati po cestah?»

Meliva je vedel, da govori tako zdrava, naravna pamet, in vendar je, kakor mnogokrat, zlasti sedaj neposredno po sodni obravnavi čutil, da zdrava, naravna pamet nima prav. Zlasti si je bil o tem na jasnem, ko je videl Brestovo mišičasto telo pred seboj, njegova široka pleča in močne prsi, katerim je bil suknjič pretesen, tako da se je pri vsakem koraku tvorilo vse polno drobnih gubic ob ramah. »Človek, ki ima tako čudovita bedra, ne more imeti prav,« si je mislil Meliva natihem in s skritim sovraštvom, kateremu sam ni vedel vzroka.

»Zakaj hodita pijana okrog, je nama vseeno,« je odgovoril Meliva, »vprašanje je le, ali sva govorila resnico. In jaz mislim, da je eden od naju po krivem prisegel.«

»Kako po krivem prisegel?»

»Saj sva vendar izpovedala vsak bistveno drugače. In prisegla sva obadva.«

»Lagala nisva. Kdo ti je porok, da si ti govoril prav o istem hipu pretepa kakor jaz?»

»To je. O istem hipu sva govorila; kako se je Krmec za korak umaknil in nastavljal dežnik.«

»Torej sva videla vsak drugače, toda izpovedala sva, kakor meniva, da sva videla, in ne moreš govoriti o krivi prisegi. Ali veš, kaj je to?»

»Kakor meniva, da sva videla? Ali ti prav res meniš, da si tako videl, kakor si povedal?»

»Seveda. Kaj sitnariš, človek božji?»

»Zato, ker jaz niti o tem nisem prepričan, da sem izpovedal samo subjektivno resnico!« V tem hipu se je Meliva odločil, da sleče svojo suktnjo. Vstal je, jo vrgel na posteljo in zopet legel na zofo.

»Kako je to mogoče? Ali si vedel govoril drugače, kot si mislil?»

»Ne, govoril sem tako, kot se mi je zdelo, da je bilo.«

»Rekel si tedaj sodniku: mislim, da je tako, morda je bilo malo drugače. S tem je stvar opravljena.«

»Ne. Tedaj, ko sem prisegel, da bom govoril čisto resnico, sem vedel, da mora biti vsaka besedica, ki jo izpregovorim, resnična, da si bi se tudi brez prisege ne hotel lagati. In tedaj, ko sem začel dogodek popisovati, sem spoznal, da mi je enostavno nemogoče govoriti samo resnico. Iz srca sem želel, da bi bil ubogi Krmec oproščen, toda resnico je bilo vendarle treba govoriti, tudi če je zanj neugodna. Mislim, da je bil zato obsojen, ker moja izpoved ni bila točna. Prevzel me je tolik strah, da bi rekel kaj določneje, nego smem, da je vse pričevanje . . .«

»Tvoje pričevanje je bilo tako, kakor bi tudi sam bil pijan tisto noč.«

»Da . . . saj me je sodnik vprašal, ali sem bil popolnoma trezen. Počakaj tedaj, da ti to povem. Če sem hotel na vprašanje odgovoriti, sem se najprej skušal domisliti položaja. Ko mi je bil pred očmi, sem rekel: Bilo je tako in tako. Tedaj sem pa opazil, da mi je ena malenkost nejasna. Rekel sem tedaj: Mislim, da je bilo tako, morda je bilo drugače.«

»Torej je vse prav.«

»Ni, kajti precej sem se zavedel, da iz srca želim, naj bi bilo tako, ker bi v tem slučaju bil Krmec oproščen. In sebi nisem nikdar zaupal, dragi moj; poznam se, da mnogokrat subjektivno izpreminjam dejstva, da jim dajem vsaj drugačen pomen, če so mi osebno prijetna ali neprijetna. Kakor hitro sem se torej spomnil, da Krmca s svojim pripovedovanjem opravičujem, ni bilo v mojih lastnih očeh nič več zanesljivo. Spredaj, pred vsem pa je stala prisega, to grozno sredstvo, ki ga je Bog odločil v druge namene, ne zato, da pomaga oprasčati pretepače in pijance. Toda prisegel sem vendar in bilo je treba govoriti resnico. Zato sem rekel sodniku: Meni je Krmec simpatičen; moje besede so najbrže zelo subjektivno pobarvane. V istem hipu, ko sem to izgovoril, pa je že zopet stal dogodek sam pred menoj, v svoji resničnosti — saj se ga dobro spominjam. Videl sem tedaj, da je vse res, kar sem prvotno trdil in pozneje preklical, ter da nisem držal, kar sem prisegel. Vse to izpraševanje mi je bila neizrečna muka.«

»Teža ne razumem, to so prazne marnje, ljubi moj,« je odgovoril Brest. »Kam pelje ta pot,

če ne v popoln razkroj duševnosti, v paralizo? Ti boš bolje storil, namesto da polegaš doma in skozi okno premišljuješ svet, če greš vun in dobiš potrebno dozo kisika, če se spotiš in razmaješ mišice. To je glavna reč. Kaj hočeš s svojimi tesnimi prsi, tankimi nogami in dolgimi, trepetajočimi prsti? Kaj bodo vse te prazne besede, ki jih postavljaš slučajno drugo poleg druge, in te misli brez zveze, ki jih nasilo vežeš?»

»Brest, tiho bodi!«

»Meni je vseeno, ali si zdrav, ali bolan, toda poslušal te ne bom, če si bolan. In pravzaprav je to vse sebičnost, drugega nič. Stotisoče ljudi je povsod, ki so veseli, da imajo jesti, piti in streho nad glavo — in kaj hočeš ti? Vrag vzemi tvoja razmišljanja! Ali je prisega upravičena, ali sem govoril resnico, kako da je nisem; pravzaprav sem govoril resnico in vendar sem lagal, krivoprisežnik sem, dasi se ne zavedam greha — to so samoljubne bedarije, batjuška!« Brest se je res razjezil in je bil ves rdeč. »Privadi se misli, da je treba živeti do smrti, da je treba delati, mnogo prenesti, z veseljem užiti, kar nam pride dobrega pod roko, in modrovati, kolikor je prav. Dovolj, da ti rečem v obraz: Ti si sebična mevža, dragi moj! Kadar ti bo hiša gorela nad glavo, boš najprej premišljeval, ali ti je dovoljeno braniti se ognja, in se ne boš takoj krepko lotil dela, ne ker si prevesten, temuč ker si prelen. Zdaj pojdi dobro kositi in potem na sprehod; to je najpametnejše, kar še moreš danes ukreniti. Dovolj še eno besedo: Ne misli, da je v vsem tem, kar uganjaš, nekaj posebnega, nekaj osebnosti, kakor se sedaj izražate. To bi bila velika zabloda! To je zgolj priskutna mešanica ibsenizma, tolstojanstva in osebnosti slabotnosti. Jej, kar je prav, spi, pa ne preveč, zadostno se giblji, krivice ne delaj in se ne pusti varati, pa je amen.«

Meliva se je bolj čudil Brestovi postavi nego njegovim besedam; stal je velikan pred njim in umerjeno mahal s svojimi mišičastimi, lopatastimi rokami, ki so bile utrjene od telovadbe in športa.

Meliva je komaj poslušal, kar mu je Brest govoril. Mnogokrat si je že sam očital, da zanemarija svoje telo, in da bo v tem pravzaprav vzrok njegovega notranjega nemira. Toda videl je tudi, da so najbolj zdravi ljudje najbolj brezpomembni, in slednjič mu je postalo vseeno, ali mu traja glavobol en dan več ali manj.

»Zavidam te za to trdnost in prepričanje, s katerim daješ drugim nauke,« je rekel Brest trudno. »Toda pojdi, jaz nisem danes za pogovor!«

»Samo še nekaj. Zato sem prišel, da te to vprašam. Zakaj je bila Marta danes pri tebi?«

»Ali ti nisem že povedal?«

»Torej nečeš govoriti resnice? Ali naj res mislim, da Klunovi nimajo deklet, ki jo pošiljajo po mestu?«

»Kako smeš...?«

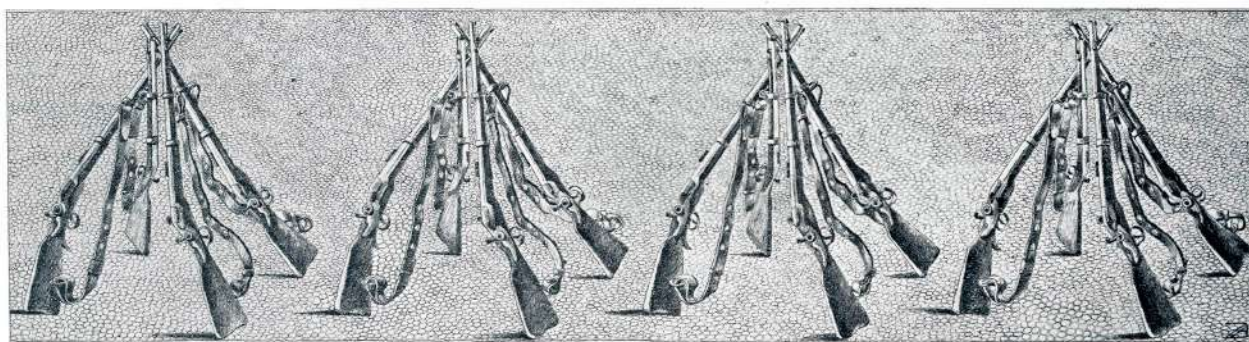
»In vendar ne govoriš po pravici; na očeh ti poznam. Kako se to ujema s tvojo tenkovestnostjo, ne vem; jaz bi ne mogel tako ravnati. Z Bogom, Meliva!«

Preden mu je utegnil odgovoriti, je bil Brest že zunaj. Meliva mu je hotel prvi hip vse povedati, toda potem je bil vesel, da mu je ta želja prišla prepozno. Vendar se je zgrozil pred samim seboj. V njegovi notranjosti je bil tak kaos čuvstev, načel, dolžnosti, krivd, želja in najnasprotnejših spoznanj, da si je rekel: »Vse življenje moram popolnoma od kraja premisliti.« Videl je, da je zadnji čas nastal v tem mehanizmu, ki ga je imenoval sebe, silen nered, ki se je moral slabo končati. »Vse bo treba preurediti, sicer obupam,« si je rekel, dasi ni prav nič vedel, kaj naj začne preurejevati.

Sestanek z Beato, na katerega ga je povabila za drugo uro, mu ni bil le neprijeten, sedaj se ga je naravnost bal. »Kaj naj ji rečem, kako naj ji v oči pogledam?« Vzel je še enkrat njeno pismo v roko, da ga prebere, pa ga je takoj zopet odložil.

»Ob tričetrt moram zdoma,« je izpregovoril glasno in je zatisnil oči. Takoj nato je zaspal globoko spanje brez sanj. (Dalje.)

IZIDOR CANKAR: OBRAČUN.

IV.

Res se je Meliva zbudil točno ob tričetrt na dve. Kakorhitro je odprl oči, se je spomnil, da mora na sestanek z Beato, le da mu sedaj ta misel ni več bila tako mučna, kakor še pred kratkim časom. Glavobol, ki ga je čutil med razpravo in po njej, mu je popolnoma ponehal in obenem se mu je zdelo, da se je poprej preveč in brez pravega razloga razburjal. »Saj nič ni, saj res nič ni!« si je govoril skoro veselo. Pomiril se je tako zelo, da je začutil lakoto in se spomnil, da je zamudil kosilo.

Hitro se je umil, preoblekel in odšel proti Rožniku. Ko je stopil na ulico in ga je obsijalo solnce, ko je videl ljudi, ki so hodili tako mirno po svojih opravkih, vsak zamišljen v mali krog svojega življenja in dela, je vzradoščen pospešil korak. »Brest ni ravno najpametnejši mojih prijateljev, pa ima vendar zelo zdrave nazore! Pravzaprav bi se kljub vsemu dalo živeti na svetu, če bi človek skušal poizvedeti, kaj hoče!« si je mislil, oziraje se z nasmehom v sivomodro nebo, ki se je bočilo visoko nad mestom v svojem nežnem sijaju.

V drevoredu je zavil na levo in navzgor. Gozd je že bil močno jesenski, na nekaterih zgodaj cvečočih drevesih so se prvi listi krčili in rumeneli. »Jesenska bolezen!« je dejal Meliva in je z zanimanjem, skoro ljubeznivo gledal tiho usihajoče veje. Vse, kar je bilo bolno, ga je zadnji čas nenavadno mikalo. Ljubil je take živali, ki jih je narava že pohabljen ustvarila, in rastline čudnih, neprikupnih oblik in opojnega vonja. O knjigah in slikah ni nikdar govoril, ker je bil, kakor večina njegovih znancev, vzgojen v misli, da je treba o teh stvareh nekaj posebnega »znati« in jih na poseben način

»razumeti«, toda imel je svoj okus in sodbo, kateri ni pripisoval zanesljive veljave, katera mu je pa vendar osebno bila tako jasna, da si jo je brez vseh dvomov jemal za merilo. In tudi v knjigah in slikah je ljubil tiste čudne prikazni, ki si jih je izmislila novejša doba, tako netelesne, živčno pokvarjene, ljudi majhnih dejanj, pogreznjene v notranjo temo, brezbožno verne, ljudi velikega spoznanja in hudih strasti. »Jesenska bolezen!« si je ponavljal, opazovaje rjavo in žolto pegaste liste, obsvetljene z milim sojem popoldanskega solnca, in naenkrat mu je bilo lahko pri srcu, kakor že dolgo časa ne.

»Odkod pride deklica preljuba?« si je mislil in se oziral po drevoredu. Tudi Beata se mu je zdela v tem trenutku in v vzradošeni domišljiji vsa drugačna nego prejšnje čase. Ni si predstavljal njene cele prikazni, temuč samo nekatere posebnosti, ki so mu bile posebno ljube; odlično bledost njenih lic, tako nežnih in krhkih, kakor prvi sneg, njen izraziti, vedno se izpreminjajoči pogled, v katerem se je utapljal ves pojav njene osebe, in zlasti drobne, večno nemirne prste, ki so z urnimi kretnjami spremljali njene izgovorjene in neizgovorjene misli. »Ljubim jo, kako jo ljubim!« si je govoril. »Saj je edina vsebina mojega življenja; ali mi preostaja še kaj razen nje?« Šel je dalje, in ko je padel uvel list trepetaje ravno predenj na tla, je rekel: »Kako tiho, skrivnostno tiho smrt umira svet! Kaj je za to smrtjo?« Čudno, da se je tudi pri tej misli nasmehnil; vse, kar je videl, se mu je zdelo veselo.

V tem je prišla Beata po drevoredu, počasi in energično se zibaje na levo in desno; dobro je poznal njen korak in ga je ljubil. Smehljala se je s svojim odkritosrčnim nasmehom, povešajoč oči,

kakor je bila njena navada; tudi ta nasmeh je ljubil.

»Ali si prišel?« mu je rekla, ko mu je stisnila roko.

»Sem,« je odgovoril Meliva; ona ga je naglo pogledala, povescila oči in se nasmehnila. »Čakal sem te nekaj časa.«

»Da, zamudili smo se malo pri kosilu; papa je bil dobre volje.«

Kakor že mnogokrat prej, tako se je Melivu zgodilo tudi sedaj, da je bil ves razočaran, ko sta izpregovorila teh par besed. V njegovem srcu je živela drugačna slika o njej, če je ni videl, in preden se je sešel z njo, je pričakoval nenavadnih sladkosti; potem se je vse to razgubilo, ostala je čudna praznosta, ki si je ni znal razložiti. Le redko, prav redko se je zgodilo, da je šel od nje zadovoljen in miren, navadno je čutil, kakor bi si nečesa ne bila povedala.

»Zakaj si me klicala?« je vprašal Meliva.

»Ali si nerad prišel, ali nisi imel časa?«

»O pač! Časa imam dovolj. Pri sodni razpravi sem bil danes; pričati sem moral.« Meliva je hotel povedati še več, o tem, kako je moral priseči in kako ga je to vznemirilo, govoriti je hotel z njo, kakor je govoril z Brestom, pa je spoznal, da je to nemogoče. Ni se mu dalo govoriti popolnoma odkrito in neprisiljeno. »Kaj me zadržuje?« se je izpraševal med pogovorom, »saj je dobra in me resnično ljubi. Kaj zahtevam od nje?«

»Ali danes nismo dobro razpoloženi?« ga je vprašala Beata. Poznala ga je zelo dobro, iz znatnih kretenj njegovih je sklejala na njegove misli. Rekla mu je nekoč, da nihče ne nosi tako jasno na obrazu svoje duše kot on; vedela je, kdaj veliko dela, kdaj je len, kdaj strogo živi in kdaj ima nemirno vest. Spomnil se je sedaj tega in mu ni bilo ljubo.

»Zakaj govoriš v množini? S svojimi otroki boš nekoč tako govorila in bo v redu; če govoriš tako z menoj, je slabo.«

Beata je v hipu globoko zardela. Čutila se je krivo in vendar je obenem dobro vedela, da jo hoté žali. Mnogokrat se je dogodilo, zaradi najmanjšega razloga, kakor sedaj, ali popolnoma brez razloga, da je vzkipele in le iskal besede, ki ni sirova, pa vendar dovolj ostra, da zabode in zabolí. Tedaj je bila prepričana, da ni z njim vse v redu. O sebi je dobro vedela, da ga ljubi globoko in nesebično, in je sklejala s svojo zdravo, preprosto pametjo, da mora biti krivda pri njem, če kaj moti njuno ljubezen. Pogledala ga je z vlažnimi očmi in tiho vprašala:

»Zakaj govoriš tako?«

Toda on je bil že razdražen in je tudi ta lahni očitek smatral za krivico. On ni videl krivde v sebi, dasi tudi nje ni mogel dolžiti česa izrečnega.

»No glej — vedel sem, da se bo ponovila stara« — hotel je reči ‚komedija‘, pa ker je ta beseda zvenela nekoliko preveč častnikarsko, se je premislil — »stara reč. Vedno grem k tebi, kakor bi me v tvoji družbi čakala velika sreča, in ko pridem, si pripovedujeva neprijetne stvari, kakor bi se sovražila. Odkod to? Čemu to?«

»Čemu to?« je ponovila Beata.

»Jaz ne vem. Jaz si o vsem tem nisem na jasnem. Tebe ne razumem, sebe ne razumem, tudi najinega razmerja ne morem razumeti — moj Bog! saj se vse zmede, kar mi pride pred oči. Kaj je to, Beata?«

Beata ga je pogledala in se nasmehnila.

»Zakaj se smeješ? Ali ti je to smešno?«

»Ni; žal mi te je.«

»In jutri naj bi se zaročila!«

»Kajne, kako je to čudno? Prišla sem danes, da te vidim, samo zato — verjemi, samo zato, čeprav si imava veliko povedati. Pravzaprav mi imaš ti veliko povedati, ali ne?«

Meliva se je vznemiril. »Ali ve za to bedarijo z Marto?« je pomislil, toda odgovoril je samo:

»Jaz?« Vedel je, da se s tem vprašanjem lažnivcev že izdaja.

Beata se je nasmehnila.

»Hotela sem te samo videti na tem kraju, kjer sva bila tolikokrat skupaj — nič drugega nisem namerjala, saj mi je vseeno.« Zopet so ji stopile solze v oči.

»Kaj ti je vseeno?« je vprašal Meliva še bolj nemiren.

»Ah pusti, ne izprašuj! Midva sva vendar preživela toliko lepega, kakor morda nihče drugi. Če mislim na prve čase najine ljubezni, se mi zdi, da sem doživela s teboj celo večnost lepote — in sedaj se je vse to čudno zameglilo. Saj nič ne vem, kako naj ti ustrezem. Ali nisem odkritosrčna, ali skrijem eno samo misel pred teboj? Ali sem jaz kriva, da je tako?«

Meliva ni teh njenih besed nič več razumel. Kakor skoro vedno, če sta se pregovarjala, tako tudi sedaj ni znal slediti njenim stavkom in nikakor ni mogel razbrati enotnega zmisla. Večkrat ji je to očital kot umsko slabost. Toda razumel je ni zato, ker je pograbil takoj prvi stavek, začel razmišljati o njem in je naslednje slišal samo po zunanje. »Kaj hoče reči s tem: midva sva doživela toliko lepega?« si je mislil, ko jo je poslušal. »Zakaj rabi ta izraz ‚lep‘ s takim poudarkom, tako

nasladno in v zmislu idealističnih romanov, s tako plemenito srčno zamaknjenostjo — sicer pa tudi „plemenita srčna zamaknjenost“ nič ne pomeni! Meni je itak vseeno! Zakaj ne govori naravno, naravnost, brez vsega olepšavanja? In kaj sva doživela tako lepega?« Prav tako, kakor so ga nekdanj sestanki z njo opajali, jih je sedaj pozabljal. Niti enega važnega, resnično občutenega pogovora z njo se ni več mogel domisliti; tačas, dokler je ona živela v spominih in samo od njih, je šlo preko njegovega srca tisoč misli, povečini nepotrebnih in zopet pozabljenih, toda srce so mu vendarle razrile in mnogo, mnogo zabrisale v njem.

»Kdo je kriv, da je tako?« je Beata ponovila svoje vprašanje.

»To se pač pravi: jaz?«

»Ali sem se jaz količkaj izpremenila v tem letu, kar se ljubiva? Ali veš za en sam trenutek, da bi bila drugačna nego prvi večer, ko sva si postala dobra?«

»Zakaj pravi: ko sva si postala dobra? Zakaj se ne izraža naravnost?« si je mislil Meliva.

»In ti, ti si postal tačas ves drug človek. Vem, ti pač misliš, da si se razvijal, toda človek se razvija samo v dobro ali slabo, drugače se ne razvija.«

Meliva se je zopet vznemiril. Pomislil je, da morda res vé za njegovo čudno razmerje do Marte. Ta čas se mu je že vse bledlo po glavi. Hipno zadovoljstvo, ki ga je občutil, ko je šel na sestanek, je bilo popolnoma izginilo; niti ene jasne misli ni imel, vse se je nenaravno mešalo in gnetlo v njem. Nobene neresnice ni bil še izgovoril in vendar je jasno čutil, da ves čas laže ali da vsaj nekaj ni prav. Resnicoljuben je bil — naravnost zlagati se ni znal, da ne bi zardel kakor otrok — in prav zato ga je ta tiha, molčeča lažnivost trla kot zločin. »In vendar, kaj je vse to?« se je upiralo v njem. »Kako sme govoriti s tako gotovostjo? Ali je vsevedna? Ali je brez napake? Ali je moj sodnik? Zakaj me muči? Saj je človek kakor jaz in si ne more prisvajati oblasti nad menoj!« V tem trenutku je pa tudi pomislil, da je ona dobra in da je sam pokvarjen. »Torej ima že zato prav! In vse, kar se v meni upira, je krivičnost, nasilje domišljavega človeka!«

Zakril je obraz z dlanmi in rekel:

»To je grozno, Beata! Ali vidiš, kako je to grozno?« Ko je obraz zopet razkril, so se mu oči vlažno lesketale.

Beati se je zasmilil. V njenem preprostem, tako nepokvarjenem srcu ni bilo nikdar boja med čustvi ali med strastmi. Imela je to veliko moč, da je ravnala vedno neposredno, po vtisu, ki je bil najbližji in najkrepkejši, in je skoro vedno zadela

pravo. In še eno veliko moč je imela, da je največkrat mislila pri svojih dejanjih na druge, ne nase. Ni se vprašala: Kak vtis bodo dobili od mene? — temuč: Ali jim bo tako dobro?

»Ivan, to se mora končati!« je rekla, ko je videla njegov obup. »Govoriva naravnost: Kaj je z Marto?«

Meliva je prebledel.

»Kaj je z njo?« je vprašal, nevedé, kaj govori.

»Saj je bila danes pri tebi!« je rekla Beata in obraz se ji je čudno razbrazdal. Njena nežna, ohlapna lica so dobila naenkrat globoke zareze.

»Deset let je starejša táka!« je mislil Meliva. Sedaj, ko je gotovo vedel, da ji je znano, se ni vprašal, kaj bo iz tega, temuč, odkod je to mogla zvedeti in koliko vé. Toda bil je ponosen in je ni vprašal.

»Bila je pri meni in —?«

»Sedaj bi te še enkrat morala vprašati: Kdo je kriv, da je tako? Tudi tedaj, ko vse vem, nečeš govoriti z menoj odkrito!«

To ni bilo popolnoma res. Meliva se ni bal govoriti resnice, temuč le tega, da bi stal pred njo kot obtoženec, da bi se moral zagovarjati ali ji vsaj razlagati. »Kako oblast ima nad menoj? Če hočem, ji porečem danes z Bogom in se ne bova nikdar več videla!«

»Torej kaj je z Marto? Danes je bila pri meni in sva govorila. Enkrat sem jo poljubil in ne lažem, če pravim, da ne vem, kako se je to zgodilo.«

»Ali se norčuješ iz nje? Sirota je,« je dejala Beata in trpke zareze na obrazu so se ji poglobile.

»Ona nič ne dvomi o moji ljubezni!« se je posvetilo Melivu in vse misli so mu naenkrat obstale pred tem dejstvom. Prvič v vsem tem pogovoru se mu je zjasnilo popolnoma. Videl je naenkrat njeno veličino, neizmernost njene vere in zvestobe in svojo zavrženost. Toda preden je izpregovoril, so se mu misli takoj zopet zameglile in vrnil se je k prejšnjemu kljubujočemu vprašanju: »Kaj mi hoče? Kaj sem storil? Zakaj me sodi?«

»Mislim, da to ni tako važno, pač pa se mi važno zdi, da ne moreva nič več mirno govoriti, naj govoriva o čemerkoli. Takoj je med nama tiha tekma in vprašanje, kdo bo zmagal. Ali ne vidiš tega?«

»Kdo bo zmagal? Ali mislim jaz na to?«

»Ne misliš morda, pa ravnaš tako. Ali si se že kdaj vprašala o nagibih, ki te vodijo pri dejanjih?«

Beata se je nekoliko zmedla. Ona se ni mnogo izpraševala, preden je kaj storila, temuč je ravnala enostavno tako, kakor ji je velevalo v srcu. Zdaj, ko jo je vprašal o tem, se je čutila skoro krivo.

»Glej, jaz sem vedno kot sodnik nad seboj,« je nadaljeval Meliva, ko je videl njeno zadrego, in se je čutil naenkrat močnejšega, »stokrat obrnem svoj sklep in si ga ogledam od vseh strani. Nič si ne prizanašam in ničvreden človek, ki sem, sem vendar poštenjak ter si ne odpuščam...«

»Zakaj pripoveduješ vse to? Teža ne razumem,« je rekla Beata tiho. »Kaj hočeš s tem?«

Meliva je utihnil. Zavedel se je, da govori nepotrebne stvari, morda le zato, da pozabi glavno, toda tačas ga je popolnoma obvladalo »vprašanje, kdo bo zmagal,« in ni hotel preklicati.

»V tem je vsa razlika med nama. Kar govorim, spada k najinemu pogovoru. Jaz mislim o stvareh in sebi drugače nego ti, na drug način, hočem reči — in se ne moreva približati. Niti besede ne pomenijo nama isto.« Sedaj je Meliva že popolnoma dobro čutil, da ne govori čiste resnice.

»Ne vem, kako bi to bilo mogoče,« je odgovorila Beata boječe. »Kako bi tebi nekaj drugega pomenilo, če rečeš: Ljubim te — kakor meni, če ti pravim: Zvesta sem ti? Toda vsaj to je gotovo, kajne, da ni bilo vedno tako; da je bil čas, ko sva enako mislila in enako čutila.«

»Ali je bil res tak čas?« je rekel Meliva pikro. Beata se je zdrznila.

»Ali se ti tudi to ne zdi gotovo? In jutri se bova zaročila!«

»Jutri se bova zaročila!« je odgovoril Meliva trmasto. Vse njegovo čuvstvovanje je bilo tako razburkano, da si ni bil več v svesti, ali je dobro, kar dela, ali slabo.

»Bolje je, da se ločiva za danes,« je rekla Beata. Vsa njena postava se je kakor sesula, in ko sta stopala tiho proti tivolskemu drevoredu, se je Melivu naenkrat zazdela tako drobna in uboga, da se mu je zasmilila. »Kaj mi je storila?« se je vprašal.

»Ne zameri, Beata,« je rekel, pa prav tako lahko in brez zadrege, kakor jo je lahko in brez očitkov žalil; »kaj je med nama? Jaz sem tako nemiren zadnje čase in se mi ne sme vsaka beseda prestrogo zaračunati.«

»Nemiren si? Zakaj si nemiren?« Njen obraz je takoj zopet oživel.

»Ne vem,« je odgovoril Meliva samoljubno.

»Videla sem, da si nemiren, že dalj časa. Jaz mislim... Ali ne boš zameril? Kar poznam sebe in ljudi, sem videla, da prihaja ves srčni nemir iz neizpolnjivih želja, če hoče človek več, nego more, nego sme. Če postavi sebe v središče življenja in vse presoja v premeri s seboj.«

»Samoljubje tedaj?« je vprašal Meliva zamisljeno.

»Mislim, da samoljubje,« je dejala Beata z nasmehom, oči pa so ji bile še vedno vlažne. »Ali se tukaj ločiva?«

Podala mu je roko in odšla, gugaje se na levo in desno, toda bolj počasi in trudno, nego je prišla.

Meliva je ostal skoro zavzet. Z njeno zadnjo besedo je posvetila tako jasna luč v vso njegovo notranjost, da se je začudil, kako da ni sam že prej tega spoznal. Prav to je bilo, kar ga je ves čas vznemirjalo. Videl je sebe in toliko drugih mladih ljudi zadnjega naraščaja, tako nezadovoljnih in notranje razklanih, duhovitih zabavljajcev, in vsi so bili zastrupljeni z istim strupom našega časa. Malo jih je bilo med njimi, ki niso mislili, da so izrazite osebnosti, avtonomni ljudje, poklicani, da drugim kažejo pot. Skoro vsi so mislili, da je le v pokvarjenih javnih razmerah vzrok, da se njih osebnost ne more razviti in razžareti. Nekateri so izprevideli, da jim čas ni ugoden, in so se zadovoljili s cinizmom; drugi so spoznali, da k osebnosti nujno spada neupogljiva odporna sila in so se v mislih pripravljali na upor, ki ni imel nikoli nastopiti. Nesrečni pa so bili vsi enako.

»Kaj je vse to?« se je Meliva zopet vprašal, kakor že tolikokrat ta dan. »Vse stvari bo treba od konca premisliti.«

Bil je popolnoma zbežan in v nejasnosti, in ko je šel v mesto, je skoro sovražno opazoval ljudi. »Kako morejo tako vegetirati? Pa ali niso bolj srečni?«

Pogledal je na uro, in ker je bilo šele tri, je zavil v kavarno. Tam je izpregovoril par besed z znancem o javni zadevi, ki je bila ravno tedaj zanimiva, sedel v svoj kot, vzela časopis in se zamislil v lastne misli.

»Zvečer moram h Klunovim. Pričakovali me bodo in z Beato se morava vendar pogovoriti,« je sklenil.

V.

Malo pred četrto je šel Meliva domov. To uro, ki jo je preživel sam, mu njegove razmere niso postale jasnejše, marveč zagonetnejše. Dasi sta se razšla z Beato skoro spravljen, si ni mogel utajiti, da je med njima še vedno velik razdor. Tisto spoznanje lastne krivde, ki je bilo prvi hip po njenih zadnjih besedah tako pretresljivo, se je počasi razgubilo v mnogih drugih postranskih vprašanjih, ki so se mu vsiljevala, in slednjič ni prav nič več vedel, pri čem da je. Ni zdržal, da bi mislil pet minut na isto reč, marveč mu je krožilo po glavi mnogo nepotrebni malenkosti. To, kar ga je vznemirjalo, se ni dalo nikjer trdno prijati in se mu je

neprestano izvijalo iz rok, se izpreminjalo, bilo skoro vsak hip drugačno.

»Bo že kako! Kar je, je!« je slednjič rekel z žalostnim nasmehom in se odpravil domov.

Komaj je bil nekaj trenutkov na svojem stanovanju, je vstopila Marta. V svoji črni obleki, ki jo je navadno nosila in ki jo je delala še bolj vitko in blede, nego je bila v resnici, je bila zelo mikavna. Po načinu, kako je vstopila in mu dala roko, je spoznal, da se bosta sedaj morala razgovoriti »do konca«. Prve hipe ga je neprijetno dirnilo, da ga dosledno tika; čutil je v tem nasilje in pritisk na svojo samostojnost, na katero je bil tako ljubosumen. »Ali sem ji res dal pravico, da me tika? Kako sklepajo ženske?«

»Tvoja gospodinja me je pogledala postrani, ker sem danes že drugič pri tebi. Meni je to pravzaprav vseeno, ker me gledajo postrani, kamor pridem, toda ti ji lahko poveš, naj se dostojno obnaša,« je rekla Marta in sedla mirno, brez naglice v kot zofe, kjer je že zjutraj sedela.

»Res? Povsod gledajo postrani, Marta?« Meliva ni bil vesel pogovora, ki je imel priti, in ga je s šaljivostjo skušal zadržati za nekaj časa. Izrazil se je nekoliko nenaravno, da mu je ni bilo treba vikati.

»Povsod. Pa tudi to je vseeno. Nisem zato prišla. O drugem se morava pomeniti.« Marta je govorila za čudo mirno, otroška plašnost in negotovost, ki jo je Meliva zjutraj opazal na njej, je izginila.

»Kaj je vse mislila ta čas?« si je rekel Meliva.

»Torej o drugem!« je rekel glasno.

»Pusti to! Ne smej se — kako se moreš smejati? Ali ti je vse to smešno?«

»Nisem se smejal,« je odgovoril Meliva bolj resno nego je hotel.

»Ne z ustmi, z očmi se smeješ vedno in z besedami, tudi takrat, kadar hočeš govoriti resno. To bolj boli, nego bi se smejal naravnost v obraz. Vse ti je šala, in kadar govorim s teboj, ne vem, kaj misliš in česa ne misliš.«

Meliva je postal pozoren, kakor vedno, če je kdo govoril o njem. Na tujo sodbo je v tem — morda samo v tem oziru mnogo dal. »Drugi morajo vedeti bolje od mene. Jaz ne vem nič,« si je mislil ob takih prilikah. Martine besede so ga zanimala tembolj, ker mu je prav to rekla nekoč tudi Beata. »Odkod izvira moj smeh?« se je vprašal in se je spomnil, da se mnogo njegovih znancev tako smeje.

»Ne, popolnoma sem resen,« je odgovoril in se je zagledal v njeno tenko, nervozno roko. Sedaj mu ni bilo več neprijetno.

»Ali se boš jutri zaročil?« je vprašala Marta in mu gledala naravnost v oči, brez izzivanja, čisto mirno.

»Seveda se bom!«

»Vidiš, zopet se smeješ! Komu se smeješ? Ali sebi, ali meni in Beati?«

»Ne smejem se. — Marta, povej mi po pravici, ali Beata vé, da si tukaj?«

»Zakaj praviš: po pravici? Jaz ne lažem. Vé.«

»Odkod?«

»Sama sem ji povedala, da sem bila zjutraj in da pojdem popoldne zopet.«

»In zakaj to?« Melivu je planila v obraz kri, ne osramočenosti, temuč jeze.

»Ker nečem več tega, kakor je bilo doslej. Naj se vse pokaže! Naj bo vse jasno! Ti sam bi ji moral povedati in bi se ne smel zaročiti, če veš, da je ne ljubiš.«

Meliva je zopet pozabil na vse in se mu njegov položaj ni nič več zdel mučen, temuč celo malce prijeten. Če je pogledal Marto, je videl, da je lepa in da ga ljubi. Naenkrat ga je objela sladka, patetična žalost — skomizgnil je trudno z ramami in je vzdihnil:

»Kaj morem jaz za vse to? Ali sem jaz svet ustvaril, kakršen je? Vse mora tako biti, kakor je.« Mislil je pri tem: Jaz nisem kriv, naj se zgodi karkoli — in je že vedel in želel, naj se zgodi slabo.

»Kaj hočeš s tem?« ga je vprašala Marta.

»Ah, nič!« je dejal Meliva v isti sladki žalosti. »Sedaj bom jaz govoril naravnost. Ti me ljubiš, Marta? Beata mi je že zdavnaj rekla.«

Marta je zakrila obraz z robcem in zaihtela. Tudi ta jok je Meliva prijetno dražil.

»Govoriti ti hočem prav od srca, kakor menim, da res mislim. Rekel sem ti nekoč, da ne vem, ali Beato ljubim, ali ne. In tudi tebi ne morem tega reči. Pusti me, pozabi! Ne navezuj se na človeka, ki sam ne vé ne kod, ne kam, ki ne pozna zvestobe, ki laže, kadar govori resnico, ki je v prijateljstvu zahrbtn in v ljubezni sovražen. Nič dobrega ne boš imela od mene.«

Sladkost samoponižanja, da se razodene tembolj resnična notranja krepost, bahanje s slabostjo, ki naj bi dokazalo pravo vrlino, ponos na odkritosrčno priznanje svoje propalosti — najnevarnejši greh našega časa, kakor pravi Dickens — je napolnil tudi Meliva s čudnim zadovoljstvom. Ni si popolnoma verjel, toda čutil je, kako je vse to prijetno, ter se ni znal odreči užitku. Ves čas se je tudi bal, da bi Marte morda res ne ostrašil s svojimi besedami, in se je skušal izražati čuvstveno, mehko in prilizljivo.

»Tak sem. Ali moreva kaj za to?« je končal. Tedaj je Marta planila k njemu, mu ovila roke krog vratu in ga stisnila k sebi.

»Takega te hočem! Ti vse veš, vse razumeš in si modrejši in boljši od vseh! Drugi ne govore tako o sebi! In lažejo, vsi lažejo!«

Melivu se je zavrtilo v glavi, ko je čutil njen nepričakovani objem. Samo prvi hip je pomislil: »Kaj sem storil?« — toda ko je videl, kako vsa srečna jeca na njegovih prsih, je zopet na vse, vse pozabil in se nežno sklonil k njej, ji rahlo dvignil obraz in približujoč svoje ustnice njenemu obrazu zašepetal:

»Marta, kaj bo iz tega? Marta!«

»Meni je vseeno!« je rekla čisto tiho in naenkrat je jok potihnil. Kakor bi bila okamenela.

»Kaj ti je?« jo je vprašal Meliva.

»Nič. Domov pojdem,« je odgovorila, si obrišala solze, mu podala roko in odšla. Ni ga več pogledala.

Ko je Meliva ostal sam, je stopil nekolikokrat po sobi, rahlo se smehljuje. Toda prijetni občutek

se je počasi izgubljal; slednjič je sedel na stol, si zakril obraz z rokami in se zamislil.

»Kaj je to? Kaj je z menoj? Ali ne bo nobenega konca?« je govoril skoro glasno in lastne besede so se mu zdele tuje in nezmislne. Pogled mu je padel na novi frak, pripravljen za jutrišnjo zaroko, ki je še vedno visel na stolu, in se je nerвозno zasmel:

»Živi se pa le! Vse je, kakor mora biti!«

Ko se je stemnilo, je prižgal luč in sedel k pisalniku. Tam ga je čakala popoldanska pošta. Med drugimi pismi je našel tudi vabilo k predavanju, ki se je imelo vršiti isti dan ob sedmih zvečer; predava, je reklo vabilo, dr. Ivan Meliva »o problemu malega naroda«.

Meliva se je topo, s fatalističnim mirom zazrl v litografirani listek.

»Seveda, tudi predavati moram,« je rekel. »Toda kaj vem jaz o problemu slovenskega naroda?«

Nato je začel po predalu brskati med svojimi papirji.

(Konec.)

LEGENDA.

Kakor solze iz oči
zapuščeni ljubici
tekó,
tako
rosi
na zemljo dež.

Sivi pajčolani so nebo prepregli.
Po meglah, zavesah nežnih,
so lahko
angelci se k nam spustili
lahkokrili
na zemljo.

V biserne skodelice
so od križev na razpotju
hladnih kapljic si nastregli,
dušam v vicah jih nosili
in goreče rane jim hladili.

Franc Kogoj.

DEKLETOVA PESEM.

Prišel si in zabila sem, da je Bog,
in zabila, kaj je greh,
ko v tvojih očeh
je ljubezen vzžarela
in me je objela
pesem tvojih moških rok.

Pa šel si, ah!
in mene je strah:
dan za dnevom te čakam
v prazni samoti in plakam
svoje gorjé
v grenke solzé.

Misli te spremljajo — ali jih čutiš?
Sanje so s tabo — ali jih slutiš?
Vsliši njih tihe
žalostne vzdihé,
vrni se, vrni po beli cesti
k ljubici žalostni, k ljubici zvesti!

Joža Lovrenčič.

IZIDOR CANKAR: OBRAČUN.

VI.

pojmu narodnosti si Meliva ni bil prav na jasnem in si nikakor ni mogel razložiti, kakšne so tiste »etične vrednote narodnosti«, o katerih so mnogo govorili zadnji čas v njegovi družbi. Menil je sicer, da bi gorjá, ki je bilo v njegovem srcu, in samotnega veselja, ki ga je poredkoma okušal, ne mogel izraziti z nobeno drugo besedo nego slovensko; vendar pa se ni zavedal, da bi se v njem kaj bistvenega izpremenilo, če bi čez noč začel govoriti kak drug, tuj jezik. Zdelo se mu je, da bi nastala na svetu silna zmeda, ko bi nenadoma izginil pojem lepote, resnice, dolžnosti ali Boga, nič manjša, nego če bi nekdo vsem ljudem nepričakovano iztaknil oči, da pa bi se nič, prav nič ne izpremenilo, če bi naenkrat izginila razlika med besedama Nemec in Francoz. Na vsako narodno krivico — ki jih je doživljal več, v uradu in drugod — je krepko, še previharno odgovoril, ker je menil, da to spada k značajnosti; toda potem se je vedno vprašal: »Čemu vse to? Zakaj se pravzaprav bijemo?« Potem je pomislil, da se ljudje sovražijo in bijejo, odkar so skupaj; zakon življenja je menda tak. Vedno so se bili za velike, važne stvari, za življenje na primer, ali za kralja ali za vero; za življenje se jim sedaj ni več treba bití, druge stvari so izgubile svojo veljavo. Resnično je, da največja dobrina, ki jo poznam, to sem sam, je mislil Meliva; in mož, ki popravlja dežnike gor nad menoj pod streho, méni prav tako. Če bi se tedaj bili za to zadnjo in edino dobrino, ki nam je ostala, bi bil vsakdo v boju z vsemi; to ni mogoče. Tudi družine se ne morejo sovražiti med seboj, kajti zopet bi se bojevali vsi z vsemi in vrhu teža: mož, ki popravlja dežnike pod streho, ima svojo družino, jaz je pa nimam. Prvi »jaz«, ki je za boj sposoben, je narod; ta se lahko bije, to je mogoče, je mislil Meliva, in se mora bití, ker je sam sebi najvažnejša reč. »Jesenska bolezen! Kakor v nas,« je premišljal dalje, »razkroj družbe, kakor je razkroj v nas, samoljubje vseh, kakor je samoljubje v meni.«

Medtem, ko je tako umoval, je srce mislilo drugače, po svoje. Nikdar se ni mogel otresti zavesti, kako strašno tesno da je na Kranjskem in kako zadušljivo, dasi bi ga to ne smelo vznemirjati, če je vse res, kar je mislil poprej. Videl je, da ima tisti prav, kdor laže s fanatizmom, ki je po naravi

le resnicoljubnosti lasten, da hodi fraza z gloriolo evangelija in da je evangelij postal nadležna fraza. Videl je, da se sirovost imenuje doslednost in poštenost da so krstili za hlepenje po originalnosti; tako redka in sumljiva je bila. Videl je, da pravicoljubnost velja za mehkužno sentimentalnost in duševno suženjstvo za značajnost. Videl je pa tudi, da v narodu, ki je raztrgan med mnogo gospodov, vse to ne more biti drugače; veletok dere z notranjo silo svoje sveže veličine, zastale mlake okuži njih lastna mirna majhnost; morda je zakon narave tak. Tako je Meliva nekoč začel premišljati o problemu malega naroda.

Toda sedaj, ko mu je bilo treba govoriti o tem, zlasti po mnogih neprijetnih doživljajih dneva, mu je bilo zelo neljubo. Misli, ki jih je imel nekaj o tem predmetu, so bile napol pozabljene, in česar se je še spominjal, se mu je zdelo le še deloma resnično. Zlasti pa ga je moril lastni notranji nered in z bolestjo se je povpraševal: »Kakšno pravico imam jaz, predavati o problemu malega naroda?«

Kljub temu ni bilo drugače mogoče, kot da se je za silo zbral in šel k predavanju.

Prišel je precej pozno in gostilniška soba, kjer je imel predavati, je bila skoro polna in zakajena. Videl je same dobro znane obraze, že nekoliko zardele in živahne; vsi so bili očitno veseli, da so se zopet enkrat zbrali, da morejo govoriti med seboj, karkoli, da se morejo smejeti, čemurkoli. Med njimi se je leno kretala natararica s pivom in cigarami.

Meliva je vse to za hip čudno presunilo in je pomislil, kako nepotrebno je predavati. Vsi ti ljudje so imeli svoje misli že gotove v glavi, ali če jih niso imeli, so mislili, da jih imajo, ter si niso pustili nič vsiljevati. Z vso močjo je naenkrat sprevidel, da ne le on sam ničesar ne vé o problemu malega naroda in da je torej predrznost, če hoče o tem govoriti, marveč da je tudi popolnoma vseeno, kakšen je ta problem in ali je sploh.

V enem kotu so govorili o »novem političnem kurzu«, kakor ga je razlagal eden navzočih poslancev, o katerem so vsi dobro vedeli, da govori samo, kar mu ravno na um prihaja, in vendar so vsi živahno razpravljali o predmetu, kakor bi ga tudi sami čisto resno jemali. Brest je v krogu mlajših ljudi, ožjih prijateljev, pripravljajal ples za zim-

sko sezono; ti so govorili odkrito in z resničnim zanimanjem, le ko je nekdo začel razlagati kulturni pomen shajanja, družabnega občevanja, katerega je doslej bilo pri nas premalo, so utihnili; Brest se je potem otresel nad zagovornikom kulture: »Ah, kultura gor ali dol, zginiti ne maram čez zimo, pa je!« na kar so se vsi zadovoljno nasmejali in so živahno govorili dalje o nameravani prireditvi. Drugod so se prerekali o tem, kako bi se dalo naše znanstveno delo poživiti; to je bil najmlajši naraščaj, delaželni ljudje, s trdno vero, da bodo narodu zelo koristili, če »požive znanstveno delo«, in s prepričanjem, da je novejša veda nekaj velikanskega, neprecenljiva pridobitev; beseda »znanost« jim je bila vzvišena nad vse besede in izgovarjali so jo častihlepnejši s ponosom, skromnejši s spoštovanjem. Vendar pa ni bilo mogoče prezreti, da je tudi v tem pogovoru nekaj neresničnega, če ne zlaganega.

»Ali je to problem malega naroda?« se je vprašal Meliva.

Še drugod so se nepretrgoma in bučno smejali, dasi v hrupu ni bilo razločiti, zakaj. To je bila družba veseljakov, dobrih ljudi brez ambicije, ki niso ničesar skušali preosnavljati, ki so bili zadovoljni z vsem in so povsod videli smešno stran razmer in ljudi. Veljali so za manjvredne, pa so bili najbolj naravni med vsemi in brez zvižaje; skoro vsi so živeli tiho življenje pravičnosti in niso želeli drugega, nego da vsaj vse ostane, kakor je, da jim ne zbole otroci in da sami umrjo srečno, kadar bi moralo biti. Njih smeh se je razlegal nad vsem govorjenjem, tako zdrav, prisrčen in glasan, da so drugi postajali nevoljni.

»Kaj je tem mar problem malega naroda?« se je vprašal Meliva smehljaje.

Ko se je zdelo, da ne bo nikogar več, in ko je natakarica za trenutek odšla iz sobe, je začel Meliva govoriti. Nasproti njemu, na drugem koncu sobe, je sedel Brest, z rokami v žepu; Meliva je ves čas čutil medtem, ko je govoril, skozi dim in šum šepetanja njegov posmehljivi pogled.

Osnovna misel, ki jo je Meliva skušal dokazati, je bila nekako tāle:

Narodi so нравni organizmi s skupnim нравnim smotrom, kateri je dosegljiv le tako, da izvrši vsak organizem nalogo, ki mu je določena v skupnosti. Ti organizmi so med seboj različni, družijo jih isti cilj, prav tako, kakor so naravni organizmi različni in imajo skupno nalogo, družno ohranjevati življenje. Pelin je prav tako potreben kakor pšenična bilka ali bukev in čebela nič manj nego kit ali kamela, prenašalka tovorov v puščavi. Vse to mora biti, kakršno je, in je dobro, kakršno je;

toda kaj bi bilo, če bi hotel pelin roditi namesto grenkega soka pšenično zrno ali žir, če bi hotel kit v puščavo prenašat tovore ali kamela med cvetlice nabirat medu? Nihče nima življenja, če ne izvršuje naloge, ki mu je dana: da živi s svojim organizmom na njemu lasten način. To življenje je v enem organizmu popolnejše, bogatejše, v drugem enostavnejše, revnejše, a vsako je življenje enako vredno, ker bi brez manj popolnega ne bilo popolnejšega, in niti najenostavnejše ne sme izginiti, če naj se ohrani čudovita smotrnost celote.

Kaj hočemo tedaj? je vprašal Meliva. Kako se smemo primerjati z Rusi ali Angleži? Oni morajo biti, kakršni so, in mi ne moremo biti drugačni, nego smo ustvarjeni. Namen našega življenja ni, da si ustvarimo svetovno mornarico ali da napišemo svetu največje romane, temuč da živimo z vsemi celicami našega narodnega organizma, da imamo svojo polnost življenja, kakor imajo drugi svojo. Iz krivičnega primerjanja se rodi zgolj zavest majhnosti in zavrženosti in to je največja krivica, ki jo sami sebi storimo. Kdor se vpraša, odkod to primerjanje, bo videl, da ga navdihuje narodnostna zavist, vzrastla iz prav takega samoljubja in prav tako zaničevanja vredna, kakor osebna zavist. »Krivično je reči: drugi narodi imajo Calderona in Michelangela in Shakespeareja in Bismarcka — in kaj imamo mi? Prvič je vse to prav tako naše kakor njihovo, in drugič, zakaj bi jih morali mi imeti tako, kot so jih imeli drugi? Kako smem reči: Carnegie ima toliko denarja in kaj imam jaz? Car ima toliko oblast in kaj sem jaz? Car in jaz morava biti taka, kakršna sva. Če bi vam dejal: So ljudje na svetu, ki imajo velikanske, občudovanja vredne poklice, in čemu sem jaz, ki sem jurist? — me boste zaničevali, ker...«

»Ne, ne!« se je zasmejal eden izmed veseljakov. Čudno se mu je zdelo, da bi mogel zaničevati koga, če govori neumnosti.

»Z eno besedo,« je nadaljeval Meliva, »mislim, da je vse to individualno samoljubje, ki ga je vzgajil naš čas, preneseno na narodno celoto. Kakor je nezmislno, če se pritožujem, da nimam take brade, kakor moj prijatelj Brest...«

»Razumemo, razumemo! Preveč primerov, Meliva!« je vzkliknil Brest mrko. »Sicer pa ne pozabi, da je moja brada organizem, ustvarjen s posebnim smotrom moje zasebne rabe!«

Večinoma niso prav dobro razumeli, kaj hoče Brest s temi besedami, vendar so se zelo smejali; dobro se jim je zdelo, da je stvar končana. Meliva je sicer hotel svojo misel zaključiti s par abstraktnimi »načelnimi« stavki, toda po Brestovem vzkliku ni bilo več mogoče.

Skozi dim in soparo, ki se je bila tačas že zelo zgostila, je Meliva neprestano videl, ves čas med govorom, Brestov zaničljivi obraz. To mu je bilo mučno in ga je zelo motilo. Brestove oči so se svetile s svojim mračnim žarom skozi megle zadehle sobe kakor sovražen opomin. »Kaj mi hoče?« se je vprašal Meliva nemirno ob pričetku govora. Začel je dobro, prvi stavki so bili premišljeni in lepo stilizirani; kasneje pa je med poslušalci jelo šumeti, tuintam sta se dva potihem pogovarjala. »Zakaj se mi Brest tako smeje?« se je zopet vznemiril Meliva, ponavljajoč v svojem predavanju besedo »npravni organizem«. Raztresenost med poslušalci je rastla in Meliva je bil od stavka do stavka bolj zmeden; že od početka ni bil patetičen, ker ni ljubil govorniške vsiljivosti ne pri sebi, ne pri drugih, proti koncu je pa postajal nedosleden in dolgočasen, premlevajoč vedno isto misel, ki se je izkazala kot veliko manj plodovita, nego je prvotno mislil, ter poslužujoč se vedno istih izrazov, ki so bili dozdevno novi in so začetkoma zanimali, a navadno niso točno izražali pojmov, vsled česar se je ves miselni red njegovega govorjenja zapletal in mešal, tako da je že sam težko čakal, da primerno konča. Med govorom ga je obšlo čustvo silne nezadovoljnosti, obupne potrnosti, in če se je ozrl v Brestove oči, ki so se vedno enako hladno smehljale, se je stopnjevalo do občutka groze, praznovernega strahu. Ko je videl, da po Brestovem vzkliku nihče več ne pričakuje nadaljevanja, je globoko zardel, se napil in si mislil natihem: »Kako sem beden človek.«

Grenkoba, ki mu je zalila srce, je vplivala, da se mu je zdelo vse prerekanje, ki se je razvilo po govoru in ki spada nujno k vsakemu predavanju, veliko bolj nezmislno nego je bilo v resnici. Videl je popolnoma jasno, da ga mnogi niso razumeli, ker niso poslušali, in vendar govore »o problemu malega naroda«, ker morajo tudi oni govoriti; zdelo se jim je sramotno, da bi ne našli nobene nove misli v sebi in da bi tudi oni ne imeli ničesar povedati. Mnogi so bili prej pripravljene in so govorili o tem, kar so si bili izmislili, ko še niso vedeli, kakšno bo predavanje; potem so s silo iskali med svojo pripravljeno mislijo in Melivovimi besedami notranje zveze. Mnogi so porabili to priložnost, da povedo, česar so se nekda domislili in še ni bilo prilike, da bi razodeli, dasi ni spadalo k »problemu malega naroda«. Mlad znanstvenik je opozarjal na razne tozadevne članke v tujih revijah, ki so bili »silno zanimivi«, in je hotel obsvetliti Melivovo glavno misel »z druge plati«; zdelo se mu je namreč, da sloni vse na napačni podlagi, da so premise krive, izvajanje samo pa pravilno. Če bi bilo go-

tovo, da velja analogija med naravnimi in npravnimi organizmi in njih nameni, bi ne mogel nihče oporekati Melivovim besedam. Toda, kakor rečeno, ta premisa je napačna, dasi je na prvi pogled frapantna. Zastopnik novega političnega kurza je bil mnenja, da so taka »teoretična premišljevanja« dobra, celo potrebna, da pa praksa drugače uči; narodnostni boj mora biti, je »nujen izraz življenjskega delovanja v organizmu«, je ravno znak, da živi organizem z vsemi svojimi celicami, kakor se je izrazil govornik, in da se hoče razviti do skrajne meje, začrtane mu od narave; tudi narodni organizem se bori za prostorček na solncu in kapljo rose in grudo plodne prsti, kakor to opazamo v naravi. Potem je zastopnik opozoril na velikansko narodnostno akcijo, ki so jo pred kratkim začeli in ki bo le tedaj uspela, če se teoretičnim mislecem pridružijo krepke, delavne roke; oni da so storili — hotel je s tem reči, da je on storil — vse potrebno, treba je le dela.

»Kaj je zdaj vse to?« se je vprašal Meliva, rdeč in prepoten; »čemu toliko besed za prazen nič? In kaj mi hoče vendar Brest?« Celó v tem šumu govorjenja in mnogih misli je razločnejše nego vse drugo čutil Brestov zaničljivi pogled, čeprav se ni hotel ozreti v tisto smer.

Tisti trenutek je tudi slišal, da Brest govori. Še preden so ljudje pri mizah utihnili, mnogo preden je mogel razločiti, kaj Brest misli, se je zgrozil nad seboj in si ni upal dvigniti pogleda od kozarca mlačnega piva, ki je stalo pred njim. »O jaz ničvrednež! O podli človek, ki sem!« mu je ječalo v srcu. »Kaj naj storim?« Slišal je več v Brestovem glasu, nego v njegovih besedah, ki jih je razumel le napol.

»Jaz moram priznati,« je govoril Brest po nekem uvodu, ki se je popolnoma izgubil v splošnem šumu, »da nisem nikoli premišljeval o problemu malega naroda in da tega tudi po današnjem predavanju ne bom storil, ker se mi ne zdi potrebno. Koliko je resnice in koliko neresnice v vsem tem, kar je Meliva govoril — kar je gospod Meliva govoril, boste presodili drugi, ki se ukvarjate s takimi stvarmi. Vendar pa se mi zdi...« tu je začel Brest nenadoma kričati. Meliva je vztrepal in ni nič odgovoril, ko se je nekdo sklonil k njegovemu ušesu ter vprašal:

»Ali je pijan?«

»Vendar pa se mi zdi, da je vse odvisno od osebnega poštenja, ali npravne sile, kakor se izraža Meliva, posameznika, vsakega izmed nas posebe...«

Dvojica v lahkomiselnem kotu veseljakov je začela pritrjevaje kimati z glavo, drugi pa so se

spogledovali, kakor bi ne razumeli, kako spada to govorjenje k problemu malega naroda; zlasti je bilo nezadovoljno omizje znanstvenikov. Brest je stal razkoračen, levico v hlačnem žepu, visoko napetih prsi, ogromnih v svoji veličastni širokosti, in je tolkel s kozarcem ob mizo.

»Kóga se jaz bojim, gospoda moja, kóga se bojim, če delam, kar vem, da moram? Kaj nam potem mar problem malega naroda? Nihče me ne more pogubiti, če prihaja moč iz mene samega. Kóga naj se bojim, to mi odgovori, Meliva!«

Meliva si ni upal dvigniti glave; krož ustnic mu je ležal krčevit nasmeh, kakor mrliču, ki je umrl v blaženih prikaznih.

»Saj ne govorimo o tem, ali se ti koga bojiš!« je vzkliknil nekdo nevoljno Brestu.

»To sploh ne spada k stvari!«

»Prosim besede! Besede prosim!« je klical nekdo izmed znanstvenikov.

»Kdo pravi, da to ne spada k stvari?« je skušal Brest prekričati druge. »Saj se gre edino za to, za vprašanje, ali sem pošten, ne za razliko med naravnim in nravnim — niti prav izgovoriti ne morem te besede! Ne, kako predavam, temuč ali sem pravičen, to je problem malega naroda. Vse drugo je nič, prazne marnje, »srce nam moti z goljufijami, ležami.«

»Drugače, Brest, drugače se glasi!« so mu nekateri smeje klicali.

»Nehaj, Brest, dovolj je!« so rekli bližnji prijatelji in so ga vlekli za suknjo.

»Besede prosim!« je zopet vpil eden izmed znanstvenikov, lahkomiselná miza veseljakov pa je bila žalostna, ker ni vedela, kaj naj vse to pomeni.

Meliva si je ogrnil suknjo in je odšel s čuvstvom neizmerne osramočenosti. »Bog, ali si nas ti ustvaril?« mu je ječalo v srcu. Čutil je tako strašen gnus nad samim seboj in nad vsem, kar ga je obkrožalo, da je resno mislil na samomor. V njegovem srcu se je prelivala ostudna reka čuvstev, sovraštva in zaničevanja, in niti eni sami misli bi ne mogel dati izraza.

Zavil je na vogalu vun iz mesta, ko ga je Brest prijel za ramo.

»Kam greš, Meliva?«

»Ne vem. Na izprehod grem. Ali si jih pustil tam?« je skušal Meliva mirno reči, toda grlo mu je bilo suho in čutil je, da mu mišice krož ustnic trepečejo.

»Prepirajo se dalje o nečem,« je odgovoril Brest. »Ne zameri, da sem te tako naravnost napadel. Mislim, da niso opazili. Uprlo se mi je, ko sem te videl, da govoriš tako... tako lahko-

miselno in da se ogibaš glavne stvari. Ne morem nič, vsaka... hinavščina me razburi.«

»Kajne, da je bila hinavščina?« je dejal Meliva in v srcu se mu je zganilo tako toplo čuvstvo ljubezni do tega velikega človeka, da ga je zbolelo. Brest je to takoj zanesljivo vedel in je rekel:

»Zakaj si to storil, Meliva?«

»Ali misliš... danes?«

»Da, danes; in prej. Marta ni otrok, ki bi se z njim igral. Dobro si vedel, da jo ljubim.«

»Ali... ali se je kaj zgodilo?«

»Pri Klunovih je vse narobe. Bil sem tam, in ko sem te po tem strašnem razdejanju, ki si ga napravil, slišal, kako govoriš o nravnih organizmih... prokleta, to je več, nego se da mirno prenesti!«

»Ali si bil tudi z Beato? Kaj pravi?«

»Saj pojdeš sam tja. Ko bi ne vedel, da si blazen, pri moji veri, da te pobijem z enim samim udarcem, kakor psa. Kaj naj počnem sedaj?«

»Pobij me!« je rekel Meliva.

»Domov moram, da prespim, če se bo dalo,« je rekel in se obrnil.

V Melivu se je zopet zganilo toplo, boleče čuvstvo ljubezni. »Kako me ljubi, ničvrednega!«

»Brest, Brest!« je klical za njim, toda senca orjaške postave se je izgubila v temi, odmevala je le še trda, težka stopnja v sosedni ulici.

Meliva pa je krenil iz mesta in je šel skozi park in preko travnikov in skozi gozd. Bilo mu je v srcu, kakor človeku, ki pride iz dolgotrajnega velikega hrupa v najtišjo tišino; nič se ni zganilo v njem, niti misel, niti vest, prevzel ga je vsega občutek, da mu je nekaj silnega, glasnega umrlo v prsih. Gledal je v veliko nebo nad seboj, brez zavesti, kakor majhen otrok, in se je čudil, da bleste gori mirne, svetlo žareče zvezde. Vsa tihota noči je bila v njem, tako brezmejna in težka v svojem molku.

»Blagoslovljen bodi, Bog, da je prišel ta dan, ko sem vse pregledal! Zahvaljen za ta hip, ko se mi je vse razodelo; prišel je čas obračuna. Niti trenutka ne smem zamuditi — kar sem zdavnaj vedel, se bo izpolnilo. Kóga se bojim?« je šepetal smehljaje, razširil roke in se ozrl v nebo, kjer so med vejevjem blestele mirne, svetlo žareče zvezde.

»Kaj se godi z menoj?« se je naenkrat vprašal; bil je klic starega človeka.

»Kóga se bojim?« je zakričal, kljubovaje samemu sebi, in je še širje razpel roke in vrgel glavo vznak; v grmu se je splašila ptica in v tilniku ga je bolelo. »Kóga se bojim?« je ponavljal s hripavim glasom in je tiho jokal.

»To so živci,« si je rekel, toda bil je zadnji klic starega človeka.

»Ne,« si je glasno odgovoril, »prišel je dan obračuna. Kóga se bojim?«

Zadnji krik je bil tako nenaraven, kakor bi kričal blaznik v smrtni stiski. Pozno, proti jutru je prišel domov in je mirno zaspal v hipu.

VII.

Meliva je trdno spal do devetih. Ko se je napravil, se je dolgo izprehajal po svoji sobi, nato je napisal nekaj pisem, ki so bila nujna, in malo pred poldnevom se je napotil h Klunovim. Dokler je bil v sobi, se mu je ta pot zdela enostavnejša in lažja, toda ko je bil na cesti, se je moral tolažiti, kakor se tolažijo vsi ljudje pred težkim dejanjem: »Čez pol ure bo vse minilo,« da se je ojunal. Sam ni vedel, kako mu je takoj za tem prišlo na misel: »Vse mine, čez pol ure bo minilo tudi življenje. Nihče od nas ne bo živel dalje kot do smrti,« si je govoril in se oziral po ljudeh, »nihče od nas ne bo živel dalje kot do smrti.« Vse, kar je bilo na ulici, se mu je zazdelo nenavadno mrtvo. »Čudno, da vse mine.« Videl je velikanski, rumen voz, v katerega so nakladali opravo iz neke hiše, in ko je bral na njem tuje ime podjetja, napisano z velikanskimi črkami, je dejal: »Nihče od nas ne bo živel dalje kot do smrti.« Prav nič ni vedel, kaj naj reče pri Klunovih. Ko je pozvonil, si je dejal:

»Tako se bo vse odločilo. Še dvajset minut.«

Hišna je pogledala skozi kukalo in mu odprla.

»Saj so doma, kajne?«

»Pač, seveda!« je odgovorila v zadregi. »Če dovolite...« je rekla in zopet zaprla vrata. Slišal je, da je odšla po hodniku. Še nikdar se mu ni primerilo, da bi moral čakati pred Klunovimi vrati; zardel je, in ko se je nehote zganil, da odide, si je rekel:

»Stoj, prokleti človek, stoj kot ukopan!«

Minilo je par minut, preden se je hišna vrnila in mu odprla.

»Prosim; gospa Vas čaka.«

V hiši, kjer je bil navajen takoj pri prvem koraku videti dobri Beatin obraz, je bilo vse tiho. Celo hišna je izginila v kuhinjo in je zaloputnila vrata za seboj.

»Še četrť ure,« si je mislil Meliva.

Gospa je sedela z ročnim delom na zofi in mu je komaj vidno odzdravila, ne da bi ga pogledala. Pokazala mu je na stol ob nasprotni strani mize. Meliva je dobro čutil, da ga sedaj sovraži, kakor je že prej vedel, da ga ne mara. Hotel ji je poljubiti roko kakor navadno, pa je spoznal, da to ni več mogoče, in je sédel.

»Po vsem, kar se je zgodilo, nisem pričakovala, da še pridete,« je rekla gospa in je vneto vbadala.

»Smatral sem za... mislil sem, da je potrebno, da pridemo na jasno.«

»Na jasno? Ali nismo na jasnem? Kaj je treba sedaj še fraz in govoričenja? Da pridemo na jasno, pravite?«

»Morda bi vendar...« je začel Meliva pikro, pa je takoj strl svoj ponos. »To je res,« je dejal in zardel.

»Kaj je res? Kaj hočete zopet s tem? To je res, pravi! Kak človek pa ste Vi pravzaprav?« Gospa je jezno dvignila obrvi in mu prvič pogledala naravnost v oči. »Z Beato se zaroči in dan, preden bi se imela zaroka razglasiti, se takorekoč na svojo roko zaroči z Marto. Na svojem stanovanju! Dekle je dovolj hudobna, da pride in vse pove, in potem pride še on in pravi: to je res!«

»Sédi, prokleti človek, sédi in se ne gani!« si je dejal Meliva.

»To ni tako, milostna gospa! Jaz nečem reči...«

»To je tako, gospod Meliva. Jaz ne potrebujem nobene jasnosti več. In če bi se bilo to zgodilo dan pred poroko ali teden za poroko, bi mi tudi to bilo jasno, kolikor Vas poznam.«

»Tudi to je res,« je dejal Meliva.

»Za božjo Kristovo voljo, kakšni ljudje ste vendar sedaj?« je rekla gospa in solze jeze so ji stopile v oči. »Zločin stori, hišo pripravi ob dobro ime in ne reče: odpustite mi! — temuč govori venomer: To je res, vse to je res!«

»Bog mi je priča...«

»Ne, ne, nikar ne prisegajte. Jaz mislim, da sva popolnoma na jasnem, gospod Meliva.« Pogledala ga je, kakor bi ga odslavljala.

»Ali bi mogel govoriti z Beato?«

»Domišljujem si, da je moja hči tudi na jasnem,« je rekla gospa in je vstala, toda ravno takrat je prišla Beata. Tedaj se gospa ni več mogla premagovati in je stopila k hčeri, jo stisnila na prsi in zaihtela, poljubujoč ji lase. Bilo je prvič, da jo je Meliva videl nežno.

»Ubožica, ubožica moja!« je šepetala med solzami.

Tudi Meliva se ni mogel ubraniti občutka groze, ko jo je ugledal. V eni noči se je zelo izpremenila. Lica so ji bila nezdravo splahnjena in zardela, oči drobne in kalne med oteklimi vekami; bila je skoro starikava in le nje lepi lasje so se razkošno lesketali. Ko je vstopila, ga je ošinila z naglim pogledom, potem je povabila oči in se ni več ozrla vanj.

»Uničil sem jo, ki sem jo ljubil,« si je dejal Meliva. »Ali bom imel dovolj moči, da storim, kar moram?«

»Pusti naju en trenutek na samem, mama!« je rekla Beata, še vedno na njenih prsih, toda gospa ni nehala poljubljati njenih las in šepetati:

»Ubožica, ubožica moja!«

»Eno samo minuto, mama!« je ponovila in se ji izvila iz objema.

Gospa je tedaj odšla, otirajoč si oči.

»Kako, da si še prišel?« mu je rekla, ko sta bila sama. »Marta veruje vate.«

»Tvoja ljubezen je meni bila življenje, Beata, in moja je tebe ubila,« je začel Meliva hlastno s stavkom, ki mu je prišel nehote na ustnice, ko jo je zagledal vso bedno; nikoli prej bi ne bil rekel česa takega.

»Kaj ti je bila moja ljubezen?« je rekla Beata z nasmehom, ki je še bolj spačil njen bolni obraz.

»Ne lažem, ne lažem,« je vzkliknil Meliva v istem navalu čuvstva kakor prejšnji večer v gozdu. »Ne lažem, Beata, ne lažem!« je že kričal. »Na kolena hočem pasti pred teboj, s čelom bom tolkel ob tla. Storil sem ti krivico, storil sem vsem ljudem krivico in je ne morem popraviti.« Stopil je k njej in jo prijel za roke: »Bojim se, da mi ne boš verjela, če padem pred teboj na kolena in si razbijem glavo, kjer stojiš. Vse vem sedaj, mnogo se mi je razodelo; prišel je dan, da obračunim s seboj!«

Njegove oči so se mrzlično lesketale.

»Pusti to!« mu je rekla in mu izvila roke. »Kaj boš storil sedaj?«

»Z ognjem si bom opustošil srce. Vse bom izžgal iz njega, razdejal ga bom s plamenom. Vse moram uničiti, da ozdravim, ker je vse bolno v njem. Slednja misel je lažniva in hudobna. Bog mi je hotel dobro, ko je dal, da ti storim krivico.«

»Kaj boš storil sedaj?« je ponovila Beata z istim zamišljenim nasmehom. »Marta je v svoji sobi in vem, da misli nate. Zelo te ljubi.«

»Pojdem!«

»Ali pojdeš? Slutila sem tako.«

Toda ko je Meliva videl, da ji je pri teh besedah ugasnil zadnji medli soj življenja in upanja na obrazu, je spoznal, kako neizmerno ga ljubi, in da zanj ni življenja razen pri njej. Čuvstvo je tako silno zavalovilo v njem, da je omahnilo vse, kar je mislil snoči in davi; zanj ni bilo življenja razen pri njej.

»Beata, ali naj ostanem?«

»Ne, ne, pojdi! Pojdi, hitro pojdi in stori, kakor praviš.«

Meliva je šel omoten iz sobe; ko je bil v veži, je zaklicala za njim:

»In Marto naj pozdravim, ali ne?«

Meliva je obstal in se skušal domisliti.

»Da, reci ji... pozdravi jo!« je odgovoril in stopil na vrt. »Poljubiti sem te še hotel, Beata,« je govoril sam s seboj.

S ceste je ravno prihajal svétnik Klun iz urada.

»Ahá, Vi, Meliva, kaj pa Vi počenjate?« je vpil preko vrta. »Saj je vsakdo bil neumen, ampak kar ti delaš, je preneumno!« Še v jezi ni mogel mladih ljudi vikati.

Meliva ga je pozdravil, pa ni razumel, kar mu je govoril, in je šel, še ves omoten dalje. »Na tleh leže slovenstva stebri stari,« mu je prihajalo na um, kakor že premenogokrat ta dan. Takoj nato je zopet pomislil: »Poljubiti sem te še hotel, Beata, toda bolje je tako. Bolje je tako.« In je šel dalje in je videl, da je vse mesto nenavadno mrtvo. »Vse mine, tudi to je minilo.« In je šel dalje, in ko je videl dijačka z mnogimi knjigami pod pazduho, mu je pogledal globoko v oči in je rekel: »Nihče od nas ne bo živel dalje kot do smrti.«

Ko je hodil dolgo, se je vrnil domov ter pisal svojemu šefu, da se mu zahvaljuje za službo, in je jel premišljevati, kako bi se preselil.

Potem je Ivan Meliva začel živeti čudno življenje, veliko bolj pisanja vredno, nego je bil ta dan pred njegovo zaroko, ki se ni izvršila.

